मध्यकालीन अभिलेख

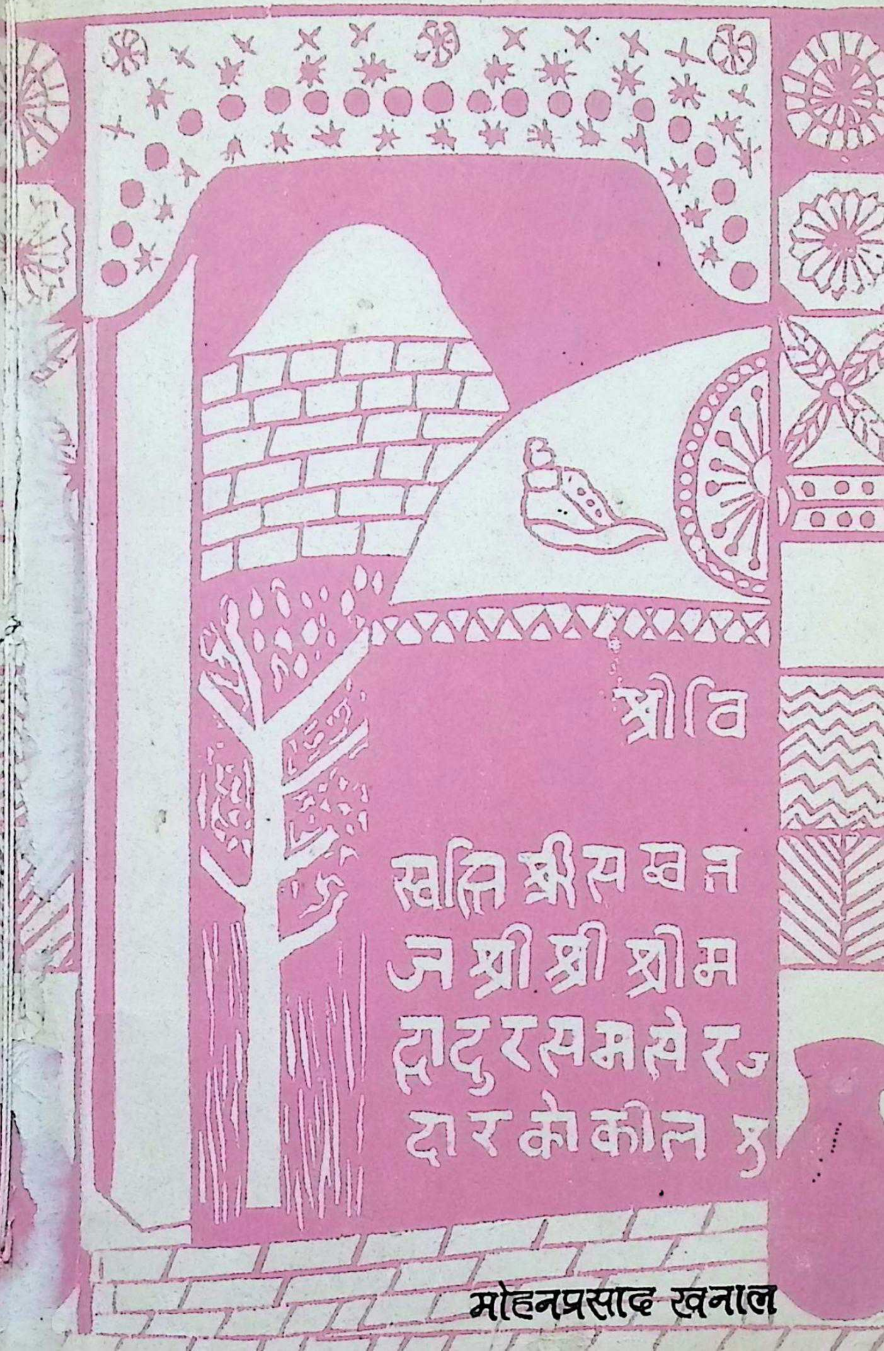

मोहनप्रसाद खनाल

मध्यकालीन अभिलेख

[व्याख्यासहित]

★

★

★

★

★

मोहनप्रसाद खनाल

प्रकाशक—

मोहनप्रसाद खनाल

डुमाखाल, काठमाण्डु

पहिलो पटक

२०३० साल असार

सबै अधिकार लेखकको

मोल-रू ५।-

आवरण—

मोहन खनाल

मुद्रक —

प्रभाकरी प्रेस

कालिकास्थान, डिल्लीबजार

फोन नं. ११-१४७-१३-५६१

समर्पण

BUDHANILKANTHA SCHOOL
LIBRARY

स्वर्गीय पूज्य पिताज्यूप्रति

मोहनप्रसाद खनाल

भूमिका

यो पुस्तकका विद्वान् लेखक श्री मोहनप्रसाद खनालज्यु ले योभन्दा अघीका आफ्ना अनेक पुस्तकमा नेपालको इतिहास सम्बन्धी धेरै थाहा नपाइयेका कुरा प्रकाश गरी नेपालको इतिहासका अनेक अँध्यारा कुनालाई उज्यालो पार्नु भयेको छ। हाल यो पुस्तकमा पनी वहाँले ठाउँ ठाउँबाट ऐतिहासिक महत्व-का अभिलेखहरू खोजी ल्याई उपस्थित गर्नु भयेको छ। इनबाट इतिहासप्रति वहाँका प्रगाढ प्रेमको परिचय मात्र पाईंदैन किन्तु तिनले वहांको विद्वता पनी प्रकट गर्छन्।

सिंजाका मल्ल वंशका जो अप्रकाशित अभिलेखहरू यसमा छापियेका छन् तिनबाट मल्लहरूको पूर्वपट्टी भयेको प्रसारका विषयमा केही महत्वपूर्ण कुरा चाल पाइनुबाहेक प्राचीनतम नेपाली गद्य लेखनका केही उदाहरण पनी प्राप्त भयेका छन्।

यसमा प्रकाशित अभयमल्लको सन् १३९१ (शाके १३१२) को अभि-लेखका विषयमा अलीकता चर्चा गर्छु। मल्ल वंशका सिंजाका अन्तिम राजा अभयमल्ल हुन् भन्ने कुरा अनुमान गरियेको छ। यो अनुमानले तेतातिर प्रच-लित यौटा लोकोक्तिद्वारा पनी समर्थन प्राप्त गरेजस्तो मलाई लाग्छ। सो टुक्का विद्वान् प्रदीप रिमालले कर्णाली लोक संस्कृति, साहित्य, संगीत, कला नामक पुस्तक (पृष्ठ ८८) मा प्रकाश गर्नु भयेको छ। सो "वलिराज राजाभये

अभय राज बाज" भन्ने छ। यसमा भनियेका अभयराज अभयमल्ल हुन् भन्ने मेरो अनुमान छ, किनभने बलिराजको "राज" सित अनुप्रास मिलाउन अभय मल्लको "मल्ल" का सट्टा "राज" प्रयोग गरियेको कुरा बुझिन्छ। करनाली अञ्चलमा बाज समात्ने व्यवसाय प्राचीन कालदेखी चलेको हुनाले अभयमल्ल-लाई बलिराजले समाते भनेको हो कि भन्ने अर्थ लाग्ने भयेता पनी सबै ज्ञात कुराको विचार गर्दा अभयमल्ल बाज उडेझैं भागेर गये भन्ने अर्थ नै मलाई उपयुक्त लाग्छ। अभयमल्लको राज्यमाथी बलिराजको अधिकार स्थापित हुनुभन्दा अघी सिंजाको "चारतले चुनलायेको" दरबारमा सन् १३९३ मा (शाके १३१५) मेदिनी ब्रम्ह बसी सकेको कुरो हामीलाई उनको अभिलेख-द्वारा थाहा भएको छ। उपर्युक्त लोकोक्ति बलिराजका पालामा निर्मित्त भयेका हुनाले येसमा मेदिनी ब्रह्मको अल्पकालिक राज्यकालका कुरो इंगित न-गरिनु आश्चर्यको कुरो छैन।

अभयमल्लको सन् १३७४ को (शाके१२९८ फाल्गुन) यौटा अर्को अभिलेख पाइयेको छ। त्यो अभिलेख सेतीका किनारमा स्थित उदुम्बर पुरी आधुनिक डुमराकोटबाट प्रकाशित भयेका कुराले उनी इनैताक सिंजा छोडी सेतीका किनारतिर सिंजाका सामन्त ब्रह्म क्षत्रियहरूले आफ्नाविरुद्ध गरेको कारबाइले गर्दा भागेर गयेका हुन् कि भन्ने अनुमान हुन्छ। रासकोटी मलयबर्मा ठुलो विजयी भयेका कुरा वंशावलीहरूमा सर्वत्र लेखियेको पाइन्छ।

यो अभिलेखका केही अभावहरू पनी विचारणीय छन्। "श्री शाके १३१२ वैशाख दिने स्नमबासरे" भन्ने यो तिथ्याङ्कन यसमा अङ्कित छ तेसमा तिथिको अभाव दृष्टि आकर्षित गर्छ। फेरी यसका अन्त्यतिरको "भूमण्डलका साछी" भन्ने वाक्यांश नपर्ने ठाउँमा परेको स्पष्ट छ। आज्ञा-प्रकाश गरेका ठाउँको उल्लेख पनी यसमा छैन। ई कारणहरूले गर्दा यसका विषयमा उत्पन्न हुने प्रायः उचित शङ्काले डुमराकोटबाट अभयमल्ल सिंजा फर्केको तथा राज्य छोडी भाग्ने हडबडमा यो आज्ञापत्र प्रकाश गरेका कुराको अनुमान गर्नपर्छ। किनभने यसका दुई वर्ष जती पछी सिंजाको सिंहासनमा मेदिनी ब्रह्म बसी सकेको कुरा प्रमाणित।छ

यसमा प्रकाश गरियेका अरू अभिलेखहरू पनी वडा महत्वपूर्णका छन् तथा इतिहासका विद्यार्थीलाई ती खोजीका अनेक मार्ग प्रदर्शन गर्छन् । ई अभिलेखमा प्राप्त नेपाली भाषाका उदाहरणहरूको आफ्नै महत्व छ औ इनबाट हाम्रो भाषाको इतिहास खँदिलो हुँदछ । लेलेको अभिलेखमा हरिसिंहदेवको नाम राजालाई दिइने "श्री श्री जय" उपाधिसहित लेखियेको कुरा तथा उनका त्यो समयसम्मका सवै वंशजहरूका नामको सूची अरू यो सम्बन्धमा गर्न पर्ने खोजीका निम्ती उत्साहित गर्छन् ।

श्रीमोहनप्रसाद खनालज्युले खोजी गर्नुभयेका अभिलेखहरूको यो संग्रह पनी वहाँका पहिले-पहिलेका ग्रन्थ झैं मूल्यवान छ तथा इतिहास प्रेमीहरूलाई वहाँले आफ्ना एकला जिउले गरियेका खोजीद्वारा ठुलो गुण लाउनु भयेको छ । श्री खनालज्युको इतिहासप्रेम तथा खोजी स्तुत्य औ अनुकरणीय छ भन्ने कुरा स्पष्ट छ । यसैले वहाँबाट आफ्ना खोजीको परिणाम भविष्यमा अरू धेरै पाउने आशा गर्दै वहाँका सफलताको कामना गर्छु ।

ज्येष्ठ २०, २०३०, —सूर्यविक्रम ज्ञवाली

गनथन

यस पुस्तकमा वि. सं० १३७८ देखि १८२२ सम्मका केही अप्रकाशित अभिलेखहरू परेका छन् । लिच्छविकालको अन्त्यदेखि शाहकालको शुरुसम्मलाई मध्यकाल मानिएकोले यस पुस्तकको नाम पनि 'मध्यकालीन अभिलेख' राखिएको छ ।

यसभन्दा अघि प्रकाश गरिएका पुस्तकहरूमा दोलखाका शासकहरूका लेखोट प्रकाशित भएझैं, यसमा कर्णालीप्रदेशका राजाका अभिलेख छापिएका छन् । तर दोलखाको इतिहास र सँस्कृतिबारे कसैलाई कुनै कुरा थाह नभएझैं, नेपालका सुदूर पश्चिमभागको इतिहास, कला, भाषा र साँस्कृतिका सम्बन्धमा धेरै मौन छन् भन्नु अर्घेलो ठहर्ला । किनभने नेपालको इतिहासका माहान् अन्वेषक योगी नरहरिनाथज्यू र इट्लीका प्राध्यापक जिशेपटुचीले पश्चिम नेपालको ऐतिहासिक स्थलहरूको भ्रमण- गरि खोजपूर्ण ग्रन्थहरू प्रकाश गराएका छन् । र यिनै सामग्रीका आधारमा केही विद्वानुहरूले त्यस भेगका इतिहास, कला, भाषा र साँस्कृतिसम्बधी पुस्तक तथा लेख लेखेका छन् ।

पश्चिम नेपालमा व्यापक रूपले गहन अन्वेषण नभएसम्म त्यताका सबैजसो विषय सधैं विवादग्रस्त र अपूर्ण मात्र हुनजाने छन्। अझ त्यति मात्र हैन त्यस भेगमा प्राप्त हुन सक्ने थुप्रै ऐतिहासिक महत्वका राष्ट्रिय गरिमा दिनदिनै नासिंदै गएकाछन् र यसले गर्दा कति महत्वपूर्ण पक्ष नै अन्धकार हुने लक्षण देखापरेको छ। बरू हामीले पश्चिम नेपालका विषयमा यथार्थ कुरा बुझ्न भारत र चीनका सिमानाभित्र पर्न गएका सम्बन्धित क्षेत्र र अझ ती देशका सके सबैजसो संग्रहालय चाहर्न सक्नु पर्छ। नत्रभने कति खास कुराहरू अधूरा नै रहिरहेछन्।

यस पुस्तकमा प्रकाशित कर्णालीप्रदेशका अघिल्ला दुई आधिकारिक पत्रहरूको आफ्नै खास महत्व छ। सो पत्रमा अघि अघिका प्रकाशित लेखोटहरूमाझैं जग्गादान सँग सम्बन्ध राख्ने कुरा मात्र यसमा परेका छैनन्। यहाँ त तात्कालिक शासनव्यवस्था सम्बन्धी मौलिक कुराहरू प्रतिपादित गरिएका छन्। यति मात्र हैन अझ यसमा तेतिवेलाका लौकिक विशिष्टता रहेका छन् र तिनको ठिकसँग विश्लेषण गर्न सकिएमा कति नयाँ कुराहरू उद्घाटन हुनेछन्। जस्तै यहाँ उल्लेखित 'तोला, धार्नी' जस्ता शब्द नेपाली भाषामा कहिलेदेखि प्रयुक्त भएका रहेछन् र त्यहाँ नापतौलबारे के कस्तो व्यवहार चल्दो रहेछ भन्ने कुरा पनि हामीलाई थाहा भएको छ।

कर्णालीप्रदेशका राजाहरूका आज्ञापत्र जस्तै यस पुस्तकमा प्रकाशित अरू पत्रहरू पनि कम महत्वका छैनन्। भक्तपुरका राजा जगज्योतिर्मल्ल (वि सं० १६८९) को यस अभिलेखले नेपाल उपत्यकाभित्र नेपाली भाषाको व्यापकतावारे जुन वोध हामीलाई गराएको छ गोरखाका राजा डम्बरशाह (वि०सं० १७०८) को पत्रले र मकवानपुरका राजा मानिकसेन (वि० सं० १७७४) को पत्रले त्यसवेलाको शासनव्यवस्थासम्बन्धी कति कुराहरू बुझ्नमा हामीलाई ठूलो सघाउ पुऱ्याएका छन्। त्यस्तै यहाँ प्रकाशित अरू पत्र र परिशिष्टमा परेका लिच्छविकालका तीन अभिलेखहरूबाट नेपालको इतिहास तथा सांस्कृतिका कतिपय पक्षहरूबारे हामीलाई विचार गर्न सजिलो भएको छ।

भन्नु पर्ने कुराहरू प्रायः पुस्तकमा नै भनिसकिएका छन्। तर समीक्षाका संपादक श्री मदनमणि दीक्षितज्यूले समाचार प्रधान जस्तो सातदिने

पत्रिकामा कलमका कलम ठाँउँहरू दिनुभई यसलाई पुस्तकको रूपमासमेत प्रकाश गरिदि ठूलो गुन लगाउनु भएको छ। साथै श्री दुर्गाप्रसाद घिमिरे र श्री सिद्धिराज पाण्डेज्यूहरूले यसमा परेका केही महत्वपूर्ण पत्रहरू पत्तालगाइ सूचना दिनु भएको र दाजु श्री परशुराम खनालज्यू बाट अभिलेखहरूका खोजीमा जाँदा पाएको सहयोग तथा श्री ज्ञानवज्र लामाज्यूले तिब्बती भागको पाठ पढी अनुवाद गर्ने काममासमेत सघाउ पुऱ्याउनु भएको हुंदा उहाँहरूप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्नु मैले आफ्नो कर्तव्य संझेको छु।

२०३० वैशाख पूर्णिमा
डुमाखाल, काठमाण्डु

मोहनप्रसाद खनाल

विषय-सूची

क्रम संख्या	विषय	पृष्ठ संख्या
१.	वि. सं. १३७८ को कर्णालीप्रदेशका राजा आदित्यमल्लको अभिलेख	१
२.	वि. सं. १३८५ को कर्णालीप्रदेशका राजा पुण्यमल्लको अभिलेख	९
३.	माघशुक्ल त्रयोदशी प्र. चतुर्दशीको राजल्लदेवीको पालाको अभिलेख	१४
४.	वि. सं. १४४८ को कर्णालीप्रदेशका राजा अभयमल्लको अभिलेख	१७
५.	वि. सं. १६८९ को भक्तपुरका राजा जगज्जोतिर्मल्लको अभिलेख	२१
६.	वि. सं. १६८९ को भक्तपुरका राजा... ... "	२४
७.	वि. सं. १७०८ को गोर्खाका राजा डम्बरशाहको अभिलेख	२६
८.	वि. सं. १७५९ को कान्तिपुरका राजा भुपालेन्द्रमल्लकी रानी भुवनलक्ष्मीको अभिलेख	२९
९.	वि. सं. १७७४ को मकवानपुरका राजा मानिकसेनको अभिलेख	३२
१०.	वि. सं. १७७४ को भक्तपुरका राजा भूपतीन्द्रमल्लको अभिलेख	३५
११.	वि. सं. १७८८ को कान्तिपुरका राजा जगज्जयमल्लको अभिलेख	३७
१२.	वि. सं. १७९८ को कान्तिपुरका राजा जयप्रकाशमल्लको अभिलेख	४०

परिशिष्ट (क)

१३.	वि. सं. १५५९ को भक्तपुर क्वाथुटोल जलद्रोणीको अभिलेख	४२
१४.	वि. सं. १६०८ को हाँडीगाउँ ढुङ्गेधारामा भएको जलहरीको "	४३
१५.	हाँडीगाउँ सत्यनारायण मन्दिरभित्रको अभिलेख	४४
१६.	वि. सं. १६९६ को पशुपति–रामचन्द्रको मन्दिरसँगैको अभिलेख	४५
१७.	वि. सं. १७११ को भक्तपुर चतुर्वर्णविहारको घण्टाको अभिलेख	४६
१८.	कान्तिपुर ढोकाटोल ढुङ्गेधाराको अभिलेख	४७
१९.	वि. सं. १७२६ को लेले महादेवस्थानको अभिलेख	४९
२०.	वि. सं. १७३१ को कान्तिपुरका राजा नृपेन्द्रमल्लको अभिलेख	५१

२१. वि. सं. १७३९ को गोकर्णको भैरव मन्दिरको अभिलेख ५३
२२. वि. सं. १७५१ को कान्तिपुर विजयेश्वरीसँगै बारीको अभिलेख ५४
२३. वि. सं. १७५६ को हाँडीगाउँ पाटीको अभिलेख ५६
२४. वि. सं. १७५६ को बोडे विसंगाटोल पाटीको अभिलेख ५७
२५. वि. सं. १७५६ साँखु ढोलना टोल शिवमन्दिरको अभिलेख ५९
२६. वि. सं. १७५३ को कान्तिपुर हयूमतटोल पाटीको अभिलेख ६२
२७. वि. सं. १७५४ ललितपुर बालकुमारीको अभिलेख ६४
२८. वि. सं. १७६३ को जेलाटोल पाटीको अभिलेख ६६
२९. सि. सं. १७६९ को गुह्येश्वरीको घण्टाको अभिलेख ६७
३०. वि. सं. १७७२ को नांमुढा भगवानस्थानको अभिलेख ६९
३१. वि. सं. १७८९ को गोकर्णको पाटीको अभिलेख ७१
३२. वि. सं. १८०५ को गोकर्णको पाटीको अभिलेख ७२
३३. वि. सं. १८१४ को भ. पु. जि. सरस्वतीखेल स्वरस्वती मन्दिरको अभिलेख—
३४. वि. सं. १८२२ को ठिमी हात्ती महाङ्काल गणेश मन्दिरको अभिलेख ७५

परिशिष्ट (ख)

३५. संवत् ३१ को भक्तपुर इनायचोटोलको लिच्छविकालीन अभिलेख ७७
३६. पूर्व २ नं. दुम्जाको लिच्छविकालीन अभिलेख ७८
३७. संवत् ८८ को भक्तपुर भैरवमन्दिरको लिच्छविकालीन अभिलेख ७९

वि०सं १३७८ को कर्णालि प्रदेशका राजा आदित्यमल्लको अभिलेख-१

परिचय—

गण्डकी अञ्चल अन्तरगत गोरखाजील्लामा पर्ने लार्केहिमालको फेदीमा अठारसय खोला पर्दछ। यहाँ रिगाँउको शिरानमा ताघवाङ नामक प्रसिद्ध गुम्वा छ। त्यहाँका लामाहरूको भनाइ अनुसार यो गुम्बा करीव १००० वर्ष पुरानो हो र यहाँ प्रशस्त प्राचीन वस्तुहरूको राम्रो संग्रह थियो। २०१५ सालको नेपाल–चीन सीमा संझौतापछि यो गुम्बा चीनको इलाकाभित्र पर्दा त्यहाँका प्राचीनतम वस्तुहरू अहिले चीनीयाँहरूले अन्तै लगीसकेका छन्। तर २०१५ सालको सीमासंझौता हुनुभन्दा अगाडि सो गुम्वावाट झण्डै १५ कोश उत्तर सम्मका भूभागहरू नेपाल शरहदभित्र पर्दथे। सो गुम्वाका लागि राखिएका अधिकांश गुठीहरू हाल चीन सिमानाभित्रमा नै परेका छन् तापनि केही जग्गाहरू गोरखा जिल्ला अन्तर्गत लुइलोयो (साम्मा गाउँ) गाउँ पञ्चायतको साम्दु गाउँमा पनि भएकाले त्यहाँ नै एउटा सानो गुम्बाको निर्माण गरी, ताघवाइ गुम्बावाट लेराएका केही प्राचीन मूर्ति तथा ऐतिहासिक वस्तुहरू राखिएका रहेछन्।

कर्णाली प्रदेशका राजा आदित्यमल्लले ताघवाइ गुम्वाको लागि व्यबस्था–वाँधि गरिदिएको यो ताम्र पत्रको लम्वाई १२ इञ्च तथा चौडाई ८॥ इञ्च छ। प्राचीन नेपाली भाषामा लेखिएको यो ताम्रपत्रको केही भाग तिब्वती लिपि तथा भाषामा समेत भएकोले सोही बमोजिम यहाँ दिइएकोछ। यसमा लेखपंक्ति

१४ छन् तापनि ६ पंक्ति पुरानो देवनागरी लिपिमा लेखिएको छ। ताम्रपत्रको वीच र अन्त्यमा गरि दुई खड्ग र एक शंखको संगै आदित्यमल्लको आ (मुद्रा) कुँदिएको छ। र यहाँ संवत्को संख्या १२४३ दिइएको छ।

अभिलेखको पाठ—

(१) ॐ स्वस्ति ॥ श्री शाके १२४३ श्री मदादित्य मल्लदेव स-
परिबार श्चिरंज—

(२ यतु ॥ राइका भाष् पसाकि अक्नि ॥ बास्गावा लामा
सापरिबारि ह्वा—

(३) म्रा इञ्यु नास्ह्वो ह्वामि दान्पतिह्वो ह्वाम्रा रख्या स्वस्ति
पायिथान रद्रा

(४) वाछन् कटक् आउदा जादा गुम्वा घच् नकिय ॥ कोह्नि जे
घचकर

(५) त सोनतोला १00 को थारोत्ता सुभलोनक्रु ॥ ॥ वरा-
पच्या वा (भा,ष्

(६) पसा भइ ॥ आ (मुद्रा)

ॐ स्वस्ति। क्षोक्यौं ग्याल्वो आञ्जीमल गी कालुङ स्यार छोक्सु कोइबी मकपोन लोचो थब्ढीख त आर्वानङमी खोरबा मक्मि नम्ला सालवा ताघवाइ गोम्बा माबू लाग्दोङचे-पानम ७/ धेदोङ ग्याल्वो य्होन क्षोकी कुह्निरीम ढजे च्चूक पा ह्वोम्वे खोङला सुह्नि वयाङमा ढोक्वामाथेन ङताक्पोलोङ ढोधोनक्ष् धाङ याङ माजेत्तपर देवारिम्ढो जेक्षुक्भ्ने भिन् ग्यूह्नि साङ ह्निक जिन चाङ दिला सू ह्निम् चिपर सोङ सेर साङ चिक थारो लेन चिङ लुह्नि के तेङ चर ढकपोभ्ने ढुह्नि रेङ खाङ माभ्ने चिलो सहुन घा वाइछे च्यूल के छेर ढी।

आ. (मुद्रा)

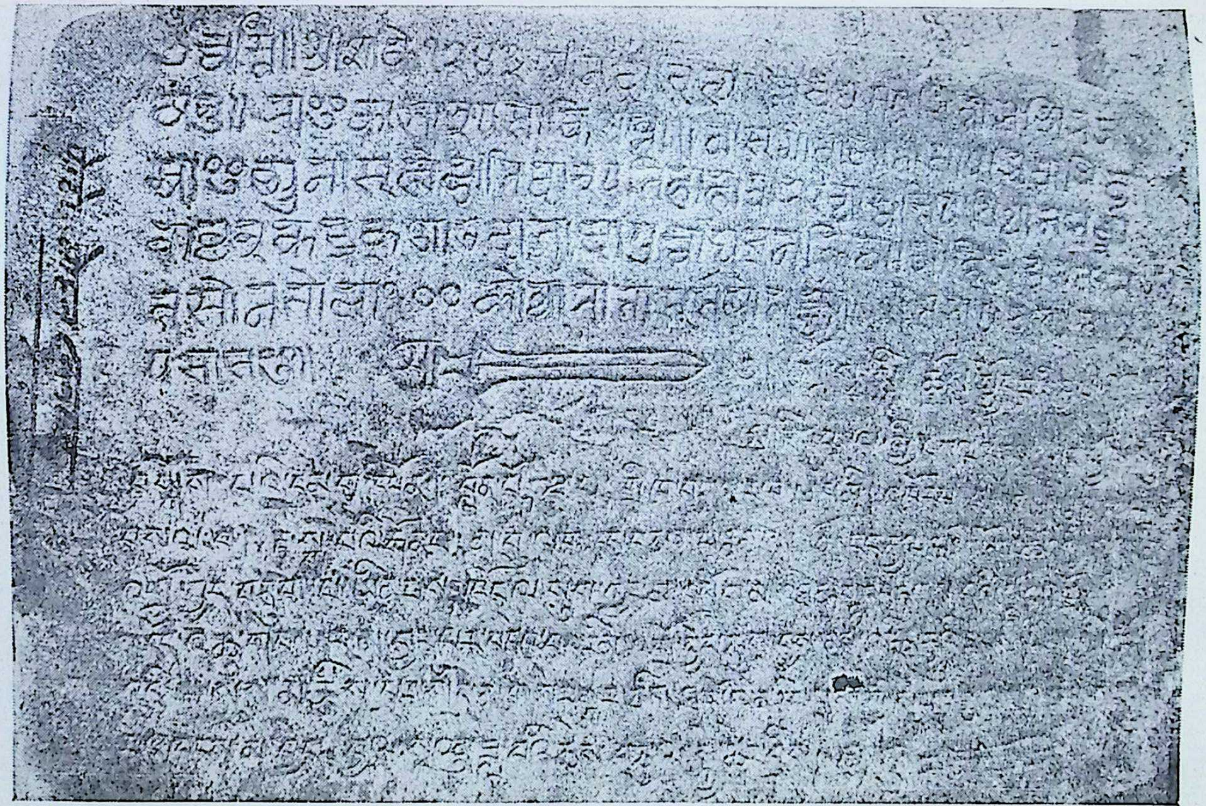

शाके १२४३ को आदित्यमल्लको ताम्रपत्र

शुद्ध पाठ

ॐ स्वस्ति ।। श्री शाके १२४३ श्री मदादित्यमल्ल देव सपरिवार श्चिरंज-
यतु ।। राइका भाषू पसाकि अक्नि ।। दासगावा ग्रामा सापरिवारि हा—
म्राइ छत्रु नास हो हामि दानपति हो हाम्रा रखया स्वस्ति पायिथान रक्षा
वा छन् कटक् आउदा जादा गुम्बा घच् नकिय ।। कोहि जे घच कर-
त सोन तोला १०० को थारो तासु भलो नकुँ ।। ।। वराप चल्या
वा (भा) पू
पसा भइ. आ

उल्था

कल्याण होस् ।। श्री शाके संवत् १२४३ परिवार सहित श्री मद्
आदित्यमल्ल देवको चिरंकाल सम्म जय भइ रहोस् ।।

राजाको आज्ञा प्रसार गरियो ।। बासगावा लामाका परिवार प्रति
हाम्राइ सर्व शत्रु नाशहुन् । हाम्रो कल्याण र पादस्थानको रक्षाका लागि
हामीले दानगरी राखेको यो गुम्बामा पल्टन आउँदा जाँदा घच्चा नदिउन् ।।
कसैले यदि घच्चा दियो भने १०० तोला सुन दण्ड हुनेछ र त्यसको भलो
हुनेछैन ।। ।।
वरात (लश्कर) चलेको वेला यो आदेश जारी भयो ।।

अनुवाद–

धर्मातमा राजा आदित्यमल्ल बाट यस्तो आदेश हुन्छ। पूर्वतर्फ खटिएका मन्त्री, बडाहाकिम र सैनिक तथा देशका सारा प्रजाहरू प्रति।

ताघवाङ र त्यसअन्तरगतका अरू सबै गुम्बामा बस्ने, धर्मशास्त्र बमोजिम पाठपूजा गर्ने यी लामाहरूलाई कसैले दुःख दिई खोसमोस गर्न नपाउने गरी सन्तान दर सन्तान पर्यन्तसम्मको लागि आनन्दकासाथ बसी पाठपूजा गर्नू भनी यो तामापत्र गरिदिएको छ।

अब उप्रान्त पछि हुने राजा तथा प्रजाहरूले परम्परागत धर्मशास्त्र बमोजिम पाठपूजा गर्दै आएका यी लामाहरूलाई खोसमोस गर्नु हुँदैन।

जसले यो आदेशको पालना गर्दैन त्यसलाई सुन साङ (?) एक दण्डलिइ शारीरिक कडा सजाँय पनि हुनेछ। यो सबैले बुझुन भनि मुसाको वर्ष श्रावण महिनाको दशमीमा राजाको आदेश भयो।

व्याख्या–

यी आदित्यमल्ल जितरिमल्लका छोरा हुन्। बावु जितरिमल्लपछि उनका उत्तराधिकारीका रूपमा यिनी गद्दीमा बसे। आफ्ना पुर्खाहरूले जस्तै यिनीले पनि राज्य विस्तारको कार्यलाई अगाडि बढाउँदै लगेका थिए। तर यिनका पूर्वजहरूले पश्चिमोत्तरतिर राज्य विस्तार गर्दै लगेका भएपनि यिनका बावु जितारिमल्लले बाहेक अरू कसैले पूर्वतर्फ बढ्न सकेका थिएनन्। सबभन्दा पहिले वि. सं. १३४४ मा जितारिमल्लले नेपाल उपत्यकामा आक्रमण गरेका थिए। त्यसवेला स्वयम्भूकोडाँडो नजीकै ठूलोलडाइँ भयो। करीव ८०० जति जितारिमल्लका खस सैन्यहरू यस युद्धमा मारिए। तैपनि जितारिमल्ल अगाडि बढ्दैरहे। आखिर केही नलागी यहाँका सारा बासिन्दाहरू रसद लुकाई बनदुर्गभित्रपसे केहीदिनपछि रसद नपाउँदा जितरिमल्ल आफ्नो खस सैन्यकासाथ स्वदेश फर्के।

यसको चौध महीनापछि वि. सं. १३४५ फाल्गुणमा फेरि जितारिमल्लले नेपाल-उपत्यकामा दोस्रो पटक आक्रमण गरे। जितारिमल्लको यस पटकको

यो आक्रमण पहिलेको अपेक्षा भयङ्कर थियो। ठाउँ ठाउँका किल्लाहरू कब्जा गर्न खस सैन्यहरूले गाउँकागाउँ आगो लगाइदिए। यसपछि यहाँका प्रसिद्ध देवताहरूको दर्शन, पूजा गरी जितारिमल्ल आनन्दका साथ स्वदेश फर्के।

यसको ठीकएकवर्षपछि वि. सं. १३४६ मा जितारिमल्लले फेरि तेस्रो पटक नेपाल–उपत्यकामा आक्रमण गरे। तर यसपटक उनी कसरी स्वदेश फर्केर गए भन्ने कुरा गोपाल वंशावलीकारले लेखेका छैनन् तापनि यिनको यो अभियान पहिले जस्तै राम्रो भएको बुझिन्छ।

तर जितारिमल्लको अहिलेसम्म प्राप्त अन्तिम तिथिमिति पनि यही हो। यसको करीव दस वर्षपछि यिनका उत्तराधिकारी राजा आदित्यमल्लको पालाको श्रीनाथ राउतको अभिलेख पाइएको छ। जसवाट जितारिमल्लपछि आदित्यमल्ल गद्दीमा बसे भन्ने स्पष्ट छ।

तर "कर्णाली प्रदेश" को पृष्ट २७–२९ मा र पूर्णिमा अङ्क ६ को पृष्ट १४–२९ मा घनवज्र वज्राचार्यजी "जितारिमल्लपछि उनका उत्तराधिकारीका रूपमा राजगद्दीमा को बसे भन्ने कुरा अलि विचारणीय छ। पृथ्वीमल्लको स्तम्भलेखमा यहाँनिर दुई दाजुभाइको वंशक्रम देखाउन बढ्ता जोड दिइएको छ। यसकारण गद्दीनशीनको क्रम त्यहाँ अलि स्पष्ट भएको छैन। त्यस स्तम्भ लेखको वर्णन शैलीअनुसार जितारिमल्लपछि उनका भतिजा रिपुमल्ल गद्दीमा बसेका देखिन्छन्। किनभने त्यस स्तम्भ लेखमा जितारिमल्लका छोरा आदित्य-मल्लभन्दा अघि रिपुमल्लको उल्लेख गरिएकोछ।"भन्नु हुँदै कोरा कल्पनाद्वारा जितारिमल्लपछिराजा भएका आदित्यमल्ललाई राजाहोइनन् भन्दै घुमाउरो कुरा लेखी"परन्तु यहाँनिर एउटा कुराले अलि शङ्का पैदा गराइदिएकोछ। रिपुमल्लको अहिले थाहा पाइएको समय वि.सं. १३६९ हो। रिपुमल्लले नेपाल–उपत्यकामा यात्रा गरेको साल यही हो, निगिलहवाको अभिलेखमा देखिएको यिनको समय पनि यही नै हो। यसकारण वि. सं. १३६९ मा रिपुमल्लले राज्य गरिरहेका थिए भन्ने कुरा निश्चित छ। तर दुल्लु ज्वालाजीमा रहेको वि. सं. १३५६ को एउटा सानो अभिलेखमा आदित्यमल्ललाई 'राजा' भनी लेखिएको पाइन्छ।···

······आदित्यमल्लले वि. सं. १३८४ मा नेपाल–उपत्यकामा आक्रमण गरेको हुनाले त्यस समयमा आदित्यमल्ल शासन गर्दै थिए भन्ने कुरामा पनि शङ्का गर्ने ठाउँ छैन । यतावाट क्वाट्ट हेर्दा जितारिमल्लपछि उनका छोरा भतिजाले भिन्ना भिन्नै शासनकायम गरे कि भन्ने देखिन्छ ।······माथि उल्लेखित वि. सं. १३५६ को अभिलेख खुद आदित्यमल्लको होइन, श्रीनाथ राउतले सो अभिलेख कुँदाएका हुन् । श्री नाथ राउत आदित्यमल्लका मानिस भएका हुँदा रिपुमल्ल राजा भए पनि आफ्ना मालिक राजकुमार आदित्यमल्ललाई पनि 'राजा' भनी विशेषणलाई दिएको षनि हुन सक्छ ।" भनी आदित्यमल्ल राजा होइनन् रिपुमल्ल राजा हुन् भन्ने कुरा लेखिसकेपछि 'जे होस् यो कुरा इतिहास् कारहरूको लागि खोजीको विषय बन्न आएको छ भन्ने मलाई लाग्छ' भन्नुहुँदै दोधारे नीति लिएर आफू पन्छन खोज्नुभएको छ ।

कर्णाली लोक संस्कृति खण्ड १ इतिहासको पृष्ठ ६४–७२ मा सत्य–मोहन जोशीज्यूले पनि प्रायः माथिकै कुराहरूको अनुशरण गरी रिपुमल्लको वारेमा '·········यी अभिलेखहरूवाट पनि बौद्ध धर्म प्रति रिपुमल्लको श्रद्धा छर्लङ्ग हुन्छ, साथै उनको राज्य विस्तार पनि' आदि र 'रिपुमल्लपछि सिंजा-पतिको राज्यसिंहा सनमाको वसे भन्ने कुरामा सन्दिग्ध छ । रिपुमल्लका छोरा संग्राममल्लको नाम लुम्विनीको अशोक स्तम्भमा रिपुमल्लकै नामका साथ उत्कीर्ण भएवाट यी राजाले आफ्ना छोरालाई पनि राज्य निरीक्षणमा अथवा तीर्थ यात्रामा संगै लगेका थिए भन्ने कुरो विदित हुन्छ । तर रिपुमल्लपछि संग्राममल्ल राजा भएको वर्णन भेटिएको छैन । वरू रिपुमल्लपछि, उनका जेठा वा जितारिमल्लका माहिला छोरा आदित्यमल्ल सिंजाधिपति भएको प्रमाण गोपाल वंशावलीवाट प्राप्त हुन आउँछ । यी राजा आदित्यमल्ल रिपु-मल्लभन्दा कान्छो प्रतीत हुन्छ ।' भन्ने जस्ता केही रमाइला कुराहरूले पुस्तक-लाई बढी सिङ्गारनुभएको छ । राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठानका तर्फवाट कर्णाली अञ्चलमा अनुसन्धानका लागि ततस्थानमा जानु भएका जोशिज्यूले त यस्ता कुराहरू लेख्नुभएको छ भने काठमांडौमा नै वसी अरूहरूले कष्ट साथ खोजी प्रकाश गरि दिएका सामग्रीहरूलाई सरसरती हेरेको भरमा कर्णाली प्रदेशको इतिहास लेख्न खोज्ने धन वज्र वज्राचार्यज्यूले माथिका वाक्यहरू लेख्नु कुनै ठूलो कुरा हैन जस्तो लाग्छ ।

अब राजा आदित्यमल्ल तथा रिपुमल्लका विषयमा विचार गरिन्छ।

जितारिमल्ल पछि वि. सं. १३४६ देखि वि. सं. १३५६ को कुनै पनि समयमा आदित्यमल्ल राजा भएका देखिन्छन। तथा यी आदित्यमल्ल वावु जस्तै विजिगीषु राजा थिए। तर काकाका छोरा रिपुमल्लले पनि यिनलाई राजकाजमा निकै मद्दत गरेका देखिन्छन्। त्यसो हुँदा राजा आदित्य मल्लले वि. सं. १३६९ मा रिपुमल्ल र उनका छोरा संग्राममल्लको मातहतमा केही खस सेना नेपाल उपत्यकातिर पठाएका थिए। तर यो सेनाले नेपाल–उपत्यकामा युद्ध नगरी लुम्बिनी हुँदै फर्केको प्रतीत हुन्छ। नेपाल–उपत्यकाबाट फर्कंदा रिपुमल्लले बुद्धको जन्मथात लुम्बिनीको दर्शन गरी त्यताका स्तंभ तथा शिलामा आफ्नू नामको केही अभिलेखहरू कुदाइ गएका थिए। गोपाल वंशावली कारले रिपुमल्ललाई 'खसिया राजा रिपुमल्ल' भनी लेखेका र कपिलवस्तुको अभिलेखमा 'श्री रिपुमल्ल ञ्चिरञ्जयतु १२३४' तथा लुम्बिनीको अशोक स्तम्भमा ····· श्री रिपुमल्ल ञ्चिरञ्जयतु, संग्रम मल्ल जय' (इतिहास–प्रकाश २।१ को पृष्ट ८१ मा) र भोटको एउटा मठमा पाइएको 'अभिसमयालङ्कार' भन्ने पुस्तकमा 'सम्वत १३७० फाल्गुन वदि २ शनिदिने। सुरक्षेत्रे। राजराजेश्वर लोकेश्वर श्री रिपुमल्ल देव राज्ये' (पेटेकको मे. ने. को पृ. १०८–९) भन्ने लेखिएको हुँदा रिपुमल्लनै राजा हुन् कि भन्ने जस्तो देखिन्छ तापनि गद्दीनसिन राजा चाँहि रिपुमल्ल होइनन् आदित्यमल्ल नै हुन् भन्ने कुरामा कुनै शंका छैन।

बरू राजासँगै मिलेर राजकाज चलाउने राजाका आफन्तहरूलाई पनि राजालाइनै जस्तो गरी सन्मानका साथ राजोचित विशेषण लगाई लेखिएको कुरा नेपाल–उपत्यकाको इतिहासलाई राम्ररी केलाएर हेरेको खण्डमा स्पष्ट हुन्छ। जस्तै—

"······सम्वत ६२४ वैशाखमासे शुक्लपक्षे तृतिपायां तिथौ घटि ३९··· ···गरकरणे।······रोहिणी नक्षत्र घटि २४।। अतिगण्डयोग घटि ४७ बुध वासेर विवाह······श्री श्री पशुपति चरणकमल धूलिधूशरित शिरोरूह श्री मन्मानेश्वरी वरलब्ध प्रसादिकर रघुवंशावतार देदिप्यमान राजाधिराज परमेश्वर

परम भट्टारक श्री श्री जय वीरमल्ल देवस्य विवाही श्री श्री शमा देव्या (राष्ट्रिय पुस्तकालयको संग्रहमा रहेको प्रकीर्णक पत्रबाट । पूर्णिमा १५ को ३३९ पृष्ट)

यसबाट भक्तपुरका गद्दीनशिन राजा वीरमल्ल हुन् भन्ने जस्तो देखिन्छ । परन्तु भक्तपुर गद्दीनशिन राजा बीरमल्ल होइनन्, भुवनमल्ल हुंन् भन्ने कुरा निर्विवाद छ र चाँगुको अभिलेखवाट पनि सो कुराको पुष्टि हुन्छ ।

'नमो लक्ष्मी देव्यै ।। श्री श्री लक्ष्मी प्रतिमा दयका श्री श्री जय भूवनमल्ल देव ठाकुर सन दिवंगत जय मायियात निमितिन······त्र दयका सम्वत ६२५ फाल्गुन शुदि ३ शुभम ।। (मे. ने. भाग ३ को पृष्ठ ९५) यो अभिलेखवाट वीरमल्लको विवाह राजा भुवनमल्लको राज्यकालमा भएको बुझ्गिन्छ । तर पनि वीरमल्ललाई राजा जस्तै गरि त्यहाँ लेखिएको भरमा नै राजा मान्ने हो भने त बेग्लै कुरा हो । हुन त वि. सं १५८० को भक्तपुर धलाछें टोलको अभिलेखमा "।।······श्री रणमल्ल, श्री भीममल्ल, श्री बीरमल्ल, श्री जीतमल्ल यहाँ राजाहरूले विजय राज्यमा" भनी लेखिएको छ । परन्तु भक्तपुरमा यिनीहरूको संयुक्त शासन देखा पर्दछ तापनि खास गद्दीनसिन राजाहरू मा रायमल्ल, भुवनमल्ल, प्राणमल्लहरू वंशक्रमानुगत राजा हुँदै आएका कुरा प्रसिद्ध हुनाले यहाँ संप्रमाण उध्दृत गर्नु आवश्यक देखिदैन ।

यस्तै वि. सं १६०५ मा भक्तपुर, कान्तिपुर र ललितपुर आदिका राजाहरू मिली गरेको सन्धिपत्रमा पनि "श्री श्री जय वीरमल्ल देव प्रभु ठाकुर सन, श्री श्री जय नरेन्द्रमल्ल देव प्रभु ठाकुर सन, श्री श्री जय जितमल्ल देव प्रभु ठाकुर सन, श्री श्री जय कृष्णमल्ल देव ठाकुर सन, श्री श्री जय कल्याण्मल्ल ठाकुर सन, श्री श्री जय प्रभुमल्ल देव ठाकुर सन, श्री श्री जय गोविन्दमल्ल देव ठाकुर सन,······श्री श्री प्राणमल्ल देव······" भनी लेखिएको छ । तर कान्तिपुरका राजा नरेन्द्रमल्ल र भक्तपुरका राजा प्राणमल्ल हुन् तथा अरू सवै भक्तपुर र कान्तिपुरका मल्ल राजपरिवारका सदस्यहरूमात्र हुन भन्ने कुरामा केही सन्देह छैन तापनि राजोचित विशेषण भने सवैमा लगाइएको छ । यो अलिकतिमात्र हो र यस्ता अनेक उदाहरणहरू पाइन्छन् ।

त्यस्तै यी रिपुमल्ल पनि स्वयं राजा थिएनन् । राजोन्वित विशेषण भने यिनीमा पनि लगाइएको हुँदा यिनी राजा जस्ता देखिएका मात्र हुन । किन कि रिपुमल्लका वि. सं. १३६९ र १३७० का तिथियुक्त केही अभिलेख-हरू पाइएका छन् । जसवाट रिपुमल्ल राजा भएका थिए भन्ने ठोस प्रमाणहरू पाइँदैन । परन्तु आदित्यमल्ल नै राजा भएका थिए भन्ने ठोस प्रमाण नभएका होइनन् । अपाड राजा पृथ्वीमल्लको वि. सं. १४१३ को कनक पत्रमा "एति बृत्ति पूर्विली आदित्यमल्ल राइका पुण्यमल्ल राईका तारादेइ गोसाइ तियाय हिम् जिउ कि सूर्यग्रहण, चन्द्रग्रहण संकलपधालि पसाकरि अक्रि" (तारादेवी गोस्वामी एवं हिमजिउका चर त्रयमा सूर्यग्रहणमा चन्द्रग्रहणमा संकल्प गर्दै यति विर्ता पूर्वज आदित्यमल्ल राइ (राजा) पुण्यमल्ल राइ (राजा) ले दान स्वरूप दिएका थिए ।······) (पाँच सय वर्षको पृष्ट ६–८ मा) भनि लेखिएको छ ।

यसरी पाइएका प्रमाणहरूलाई पनि राम्ररी केलाएर नहेरिएको हुँदा यस्तो अनर्थ भएको हो ।

आदित्यमल्लका करीव २८ वर्ष लामो शासनकाल (वि. सं. १३५६ देखि लिएर वि. सं. १३८४ सम्म) का अभिलेखहरू प्राप्त भएका छन् । जस–मध्ये वि. सं. १३७८ को यो अभिलेखले आदित्यमल्लबारे लेखिएका गलत धारणाहरूलाई हटाई वास्तविकतालाई मात्र प्रस्तुत गर्न सफल भएको छ ।

यो ताम्रपत्र कर्णाली प्रदेशका राजा आदित्यमल्लले वि. सं. १३७८ (इ. सन् १३२१) मा ताघवाइ गुम्बाको व्यवस्था बाँधी त्यहाँका लामाहरू-लाई गरि दिएका हुन् । त्यसै साल नेपाल–उपत्यकामा यिनका सेनाहरूले आक्रमण गरेका थिए । र यहाँ पनि पूर्वतर्फ खटिएका मन्त्री बडा हाकीम तथा सैनिकहरूलाई समेत संवोधन गरी लेखिएको छ । त्यसकारण यसवाट पूर्वी प्रदेशहरूमा दख्खल जमाउने कार्यमा यिनी प्रयत्नशील रहेका देखिन्छन् । गोपालवंशावलीमा, पछि यिनले नुवाकोट कब्जा गरेका उल्लेख गरिएको छ । यसवाट कर्णाली प्रदेशको विशाल साम्राज्य पूर्व तर्फ गोरखा (हालको धादिङ्ग जिल्ला त्रिशूलिवार) सम्म फैलिएको प्रतीत हुन्छ ।

जेहोस् नेपाली भाषाको इतिहासको साथै कर्णाली प्रदेशको इतिहासमा यो ताम्रापत्रले ठूलो महत्व राखेको छ र आजसम्म प्राप्त नेपाली भाषाको अभिलेखमा सबभन्दा पुरानो रूप पहिले भन्नुमा कुनै अत्युक्ति नहोला ।

वि. सं. १३८५ को कर्णाली प्रदेशका राजा पुण्यमल्लको अभिलेख–२

परिचय–

गण्डकी अञ्चल अन्तरगत गोरखा जिल्लामा पर्ने लार्के हिमालको ताघवाइ नामक गुम्बाका लामाहरूबाट प्राप्त यो तामापत्रको लम्बाइ १५ इन्च तथा ७ इन्च चौडाइ छ। करीव आधा देवनागरि तथा आधा जसो तिबती लिपिमा लेखिएको सो पत्रमा जम्मा लेख पंन्ती २६ छन्। प्राचीन नेपाली भाषामा लेखिएको उक्त पत्रको अन्त्यमा "पुन्नम्मल्ल" नामको मुद्रा अङ्कित छ। र यहाँ संवत् १२५० दिइएको छ।

अभिलेखको पाठ–

श्री शाके १२५०

(१) ॐ स्वस्ति। धर्म्मको निको टाकुर। पुणमल्लको अदिस

(२) पूर्वतिर लायो हाहाको मुलिउँ पेषक अदिकारी

(३) करिकि कमकरं सभुँ प्रति काजको घात्ये अछै

(४) कटका मानिसौ पासाकियो ताजुगाइं पाख श्वा–

(५) गिये पनि पुर्विलो महारा(ज) को वले विद्यांकरी अ–

(६) क्रनु तेनकारनलागि महाराज मुदपात पसाकि–

(७) यो महाराजको बल विद्यां करू लामृनि टासि–

(८) कुंसाल लामा पाटा षम्करी ज्निन्तिकि षोत सर

(९) मयाकियो ताजगापास नर्जापालीसित रूत्नि

(१०) स्यांगकोरो मूसो भूपालि माउनि चउनि सोत भा-
(११) त माग्नि कोइ चदूभ हूनं किया महाराजको मुदन
(१२) लेषत तहाँ अइसि विन्तिढोया जोयस मुटपात
(१३) नलेषतास धार्नि सुनको थारोटा सूपत्न लेषजो
(१४) थर्पुषो जंला ।

ॐ स्वस्ति क्षोक्यौं घ्याल्वो क्षेन्वो पुन्नमल्ल चिसुङ स्यार क्षोक्सु कोलवी पोन चे दोर्ज्ये अदिकार ले चे नम् दाङ दुहि चोगी ढीप दुल जेवी मकपोन मक्मी नाम्ला सालवा खाङ्व धलब ङक् क्याङ····· घ्याल्वो नम कि बुवीम ढोदाङ ढोम्म ब ढुप्के चीङ दोपी दोन······घ्याल्वो नम कि ढुपी ढो दाङ घोम् ढुप के चिङ दोत पी दोनक्षा घ्याल······सल च्यूचिङ ७। ङल् गुल् की रीम्ढो बव वुम् होइ सेर नमढो······दङ चे ब् नम······ङीङ घोरो सालवा सोक······नमढील······दुत्ते घेलोङ क ङिङ तक्पे······घ्याङ याङ मज्याङ । घ्या घाङ्वी······मिज्यूङ न खेराङ सर स्ये······सार कार चि की सारो यो चिङ······लनेजङ वहिन् फोहि ···घी लाङ्लो धावा सुम्वी······क्षा पर स्योक स्हने·· ···। टसिपर ग्युर चिङि स्यू सुमल १२५० ।
"पुन्नम्मल्ल" (मुद्रा) शाके

भावानुवाद—

ठूला धर्मात्मा राजा पुन्नमल्लको यस्तो आदेश हुन्छ । पूर्वतर्फ खटिएका चेदोर्ज्ये अधिकारी, बडा हाकिम र वखत वखतमा परि आएको विघ्न बाधा हटाउने सैनिक अधिकृत र जवानहरू सबै प्रति ।

देशका सारा प्रजा तथा आउने जाने यात्रु र पछि हुने राजाहरू सबैको लागि अगाडिका राजावाट यो घ्याङको व्यवस्था भएजस्तै । धर्मशास्त्रबमोजिम धर्म प्रचार गरी पाठ पूजा गर्ने यी लामाहरूलाई कसैले खोसमोस गर्न दुःख दिन हुँदैन भनी यो तामापत्र गरिदिएको छ । पहिले जस्तै गरी सबैले यो आदेशको पालना गर्नू । जसले यो हुकुम मान्दैन त्यसलाई सुन······(?) दण्ड लिई कडा सजाय हुनेछ ।

साँढे वर्षको वैशाख महिनाको २३ दिन जाँदा यो आदेश भयो ।

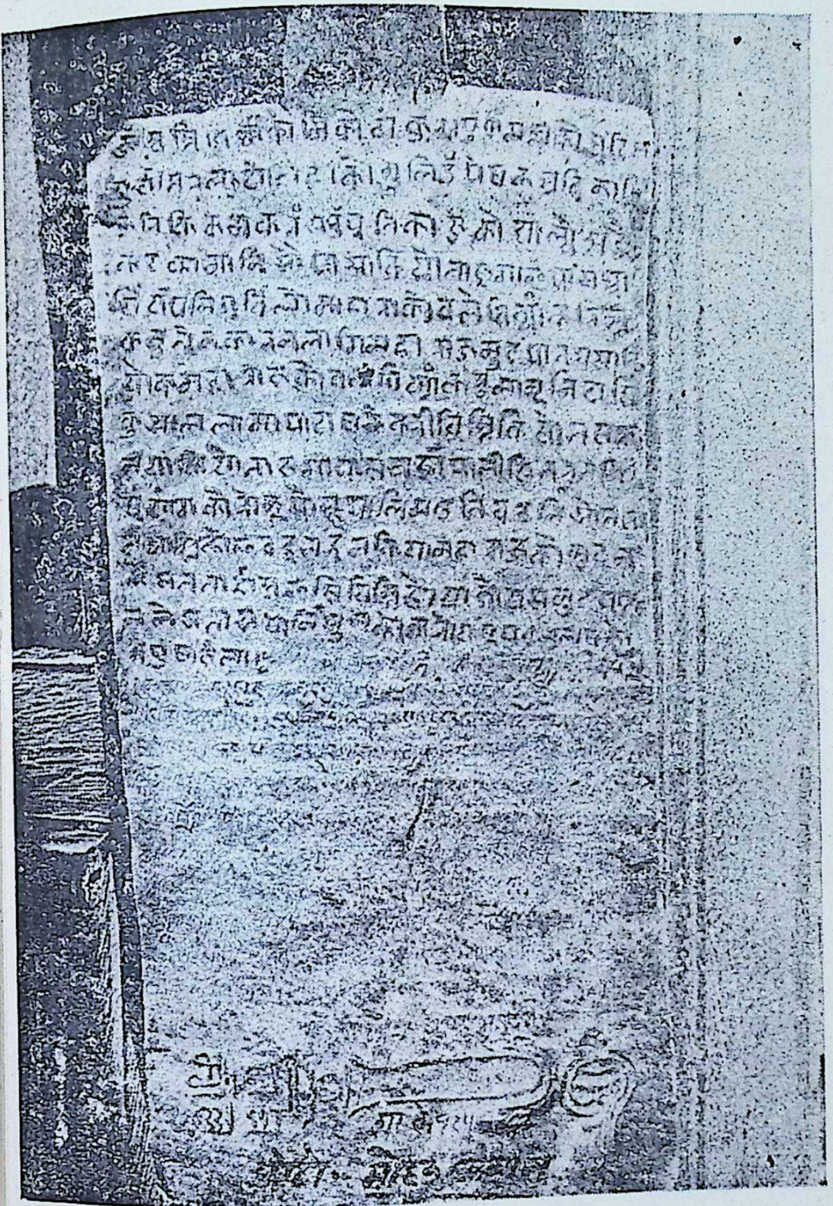

शाके १२५० को पुण्यमल्लको ताम्रपत्र

शुद्ध पाठ

ॐ स्वस्ति । धर्म्मको निको टा (ठा) कुर । पुणमल्लको अविस
पूर्वतिर लायो ह्राहाको मुनिउँ पेषक अदिकारि
करिकि कमकरं सभु प्रति काजको घाल्ये अडँ
कटका मानिसौ पासाकियो ताजगाइँ पाख श्चा
गिर्यं पनि पुत्रिलो महारा(ज)को वल विद्यां करि अ-
कनु तेनकारन लागि महाराज मुदपात पमाकि-
यो क महाराजको वलविद्यां करु लामृनि टासि-
कुंसाल लामा पाटा षम्करी विग्तिकियो तसर
मयाकियो ताजगापास नर्जा पाली सित्त र्तृनि
स्यांगकोरो मूमो भुपालि माउनि चउनि सोत ता-
त मागिन कोइ चदू भदू नकिय । महाराजको मुदन
लेषत तहां अइसि विग्ति ढोया जो यस मुदपात
नलेष तास धानि सुनको थारो टासू पत्न लेषजो
थपुंषा जुंला ।:

पुन्नम्मल्ल शाके १२५०

व्याख्या—

यी पुण्यमल्ल नागराजका वंशमा जन्मेका थिएनन् । यिनी त सूयवंशी क्षत्रीय पालहरूका वंशज थिए । सो कुरा दुल्लु स्थित पृथ्वीमल्लको स्तम्भ-लेखले स्पष्ट गरेको छ । तर सिंजाधिपति जितारिमल्लका छोरा आदित्यमल्ल पछि गेलावंशका पुण्यमल्ल अभिषेक गरिएका देखिन्छन् । यसबाट आदित्य-मल्ल पछि पुण्यमल्ल गद्दीमा वसे भन्ने कुरा स्पष्ट छ ।

हुन त आदित्यमल्ल पछि कल्याणमल्ल र उनीपछि प्रतापमल्ल वंश-क्रमानुगत आएको कुरा पृथ्वीमल्लको स्तम्भ लेखले वताएको छ । परन्तु आदित्यमल्लका छोरा कल्याणमल्ल वावु छँदै मरेका र पछि कल्याणमल्लका छोरा प्रतापमल्ल पनि वौद्ध धर्ममा दीक्षित भएका हुँदा आदित्यमल्ल पछि एकैचोटि गेला वंशका पुण्यमल्ल सिंजाको गद्दीमा राखिए भन्ने कुरा ताधवाइ गुम्वाका लामाहरूसंग भएको वंशावलीमा लेखिएको छ ।

तर 'कर्णाली लोक संस्कृति खण्ड १ इतिहासको पृष्ठ ७३ मा' सत्य मोहन जोशीज्यूले "सिंजापति राजाहरूको क्रममा आदित्यमल्ल पछि यिनका छोरा कल्याणमल्ल राजा भए ।······कल्याणमल्ल पछि यिनका छोरा प्रताप-मल्ल राजा भए । यी राजाले निकै ख्याति कमाए । तर यी राजा निःसन्तान थिए, त्यसैले यिनी धर्म—कर्मतिर बढ्ता झुक्न थाले । पछि यिनले आफू मर्नु भन्दा अगाडि आफ्ना भैयाद गेलावंशी पुराङ्का पुण्यमल्ललाई खारि प्रदेशबाट सिंजामा वोलाएर उनलाई नै सिंजाधिपतिको राज सिंहासनमा राखेर आफू खोजर नाथको स शाक्य बिहारमा भिक्षु हुन पुगे ।" भनी लेख्नुभएको छ ।

तर आदित्यमल्लले नेपाल उपत्यका भित्र वि. सं. १३८४ मा आक्रमण गरी कर उठाएको कुरा गोपाल वंशावली र केशर वंशावलीमा लेखिएको छ । त्यसको करीव ९ वर्षपछि वि. सं. १३९३ मा पुण्यमल्लले 'जयाकर पँडित' लाई गरी दिएको कनकपत्र (श्रीयोगी नरहरिनाथज्यूले कष्ट साथ खोजी 'वृहत्सन्धिपत्र संग्रह' मा यो प्रकाशित गर्नुभएको छ) वाट पुण्यमल्ल राजा भैसकेको स्पष्ट छ । यसरी आदित्यमल्ल र पुण्यमल्लको समय निकटतम हुँदै

आएको देख्दा देख्दै पनि जोशीज्यूले यति छोटो कालभित्रमा नै चारजना शासकहरूले राज्य गरे भनी लेख्नु भएको छ र यस विषयमा उहाँले यो कसरी हुन आयो होला भन्ने कुराको शंकासम्म उठाउनुभएको छैन। कर्णाली अञ्चलको सिंजा उपत्यकालाई केन्द्र बनाएर अध्ययन, मनन् र अनुसन्धान गरें भन्ने जोशीज्यूले त प्रसस्त यस्ता कुराहरू लेख्नुभएको छ भने धनवज्र वज्राचार्यज्यूको त के कुरा भो र जसको वाक्य नै पनि प्राय: जोशीज्यूको वाक्यसंग समानता भएकोले यहाँ उद्धृत गर्नु आवश्यक छ जस्तो लाग्दैन ।

अब आदित्यमल्ल पछि राजा हुने पुण्यमल्ल बारे विचार गरिन्छ ।

नागराजको वंशमा जितरिमल्ल पछि आदित्यमल्ल राजा भए । यिनको पालाको वि. सं. १३५६ को श्रीनाथ राउतको अभिलेख प्रकाशमा आएको छ । यस पछि वि. सं. १३६९ मा रिपुमल्लले नेपाल–उपत्यकामा पसी केहि दिन पछि लुम्बिनी हुँदै स्वदेश फर्केको कुरा थाहा पाइन्छ । यसरी नेपाल उपत्यका भित्रको तात्कालिक राजनैतिक वातावरणको राम्रो अध्ययन गरी रिपुमल्ल फर्केको करीव १५ वर्षपछि स्वयं आदित्यमल्ल फौज ली उपत्यकामा लड्न आए । त्यसवेला आदित्यमल्लसंग युद्ध गरी विजयी हुन सक्ने शक्तिको यहाँ अभाव थियो । त्यसैले यहाँका शासकहरूले आदित्यमल्ललाई कर दिई सन्तुष्ट गराई फर्काएका कुरा गोपाल वंशावलीबाट थाहा पाइन्छ ।

तर नेपाल उपत्यकाभित्र पसी कर उठाई स्वदेश फर्केको केही समय पछि नै आदित्यमल्लको मृत्यु भएको प्रतीत हुन्छ । आदित्यमल्ल छंदै उनका छोरा कल्याणमल्लको मृत्यु भैसकेको कुरा ताघवाइ गुम्वाका लामाहरूसंग भएको वंशावलीमा लेखिएको छ । उक्त घटनाहरूलाई लिएर वंशावलीकारले यस्तो लेखेका छन्– "आदितमल्ल तसको चेला १ चेली १ आदितमल्लका चेला कल्यानमल्ल तसको टिका भैन वावा हुँदै मरी ग्या···तसको चेला प्रतामल्ल··· प्रतामल्लको भ्याकरू भट्टा अन्थ्यौरो कर्दै लामा पिछा लग्या त राजा आदितमल्ल धेरै शोकाया कत्ती गट्टा फिन्यानन् पछि अति उपदेउ भनी सुळयाया वल्ल गहकाइकन फिन्या ।······राजा आदितमल्ल कन साह्रो हुदै लाग्यो······वेर राजा मऱ्या तव प्रतामल्ल र तिनुका फुपा पुन्नमल्लको भौति पिती थियो । तव

उसै बेला पुन्नमल्लकन टिका दि प्रतामल्ल बुद्ध भै तप गर्न गया तव राजा पुन्नमल्ल रानी सकुनमला भया ।"

यसबाट आदित्यमल्ल पछि पुण्यमल्ल राजा भएको कुरा स्पष्ट हुन्छ । हुन त यो तामापत्रबाट नै पनि आदित्यमल्ल पछि पुण्यमल्ल गद्दीमा बसे भन्ने निश्चित छ । किन कि वि. सं. १३८४ मा आदित्यमल्लले नेपाल–उपत्यकामा आक्रमण गरेको कुरा निर्विवाद छ । अब आएर वि. सं. १३८५ को यो पुण्यमल्लको अभिलेखले यस सम्बन्धमा फैलिएको भ्रमको निराकरण नै गरी दिएको छ ।

भाषाशास्त्री श्री बालकृष्ण पोखरेलज्यूको मत अनुसार "आदित्यवंशी पुण्यमल्लको नागवंशी प्रतापमल्लसंग के सम्बन्ध थियो, यस कुराको खोजी अझै भैसकेको छैन, तापनि कुनै न कुनै साहिनु भएकोले प्रतापमल्लको अपुताली पुण्यमल्लले पाएका हुन्" भन्ने कुरा सत्यको धेरै नजीक पुगेको छ तापनि "……पुण्यमल्लले प्रतापमल्लकी छोरी विहे गरेको हुनु पर्छ ।" भन्ने कुरामा यस वंशावलीले आदित्यमल्लकी छोरी शकुनमालासंग पुण्यमल्लले विवाह गरेका थिए भनी देखाएको हुँदा सो कुराको पनि संशोधन हुन आएको छ ।

यो तामापत्र कर्णाली प्रदेशका अपाङ राजा पुण्यमल्लले वि. सं. १३८५ (इ. सन् १३२८) मा ताघवाइ गुम्वाको व्यवस्था बाँधी त्यहाँका लामाहरूलाई आदित्यमल्लले गरी दिएको सुविधाहरूकी थमौति गरी अरू नयाँ केही नियम बनाई गरी दिएका हुन । यसभन्दा अगाडि प्राप्त भएका पुण्यमल्लका पत्रहरू जग्गा दान सम्बन्धी थियो । तर यो पत्रहरूमा जग्गा सम्बन्धीको कुरा नभै आफ्ना सैनिकहरू समेतलाई आदेश दिई व्यवस्था बाँधिदिएको कुरा परेको छ । त्यसकारण यो तामा पत्रवाट तात्कालीक राज्य व्यवस्था सम्बन्धी केही कुराहरू बुझ्न सकिन्छ । गेलावंशी राजा पुण्यमल्लको साम्राज्यको विस्तार पूर्वमा त्रिशुली देखि लिएर पश्चिममा गढ कुमाउँ तथा उत्तरमा भोटको गुंगे प्रान्त र दक्षिणमा आजको भारतको उत्तरी प्रदेशसम्म फैलिएको प्रतीत हुन आएको छ । जे होस् कर्णाली प्रदेशको इतिहासमा यो तामापत्रले जति महत्व राखेको छ नेपाली भाषाको इतिहासमा यसले त्यतिकै महत्व राखेको छ ।

माघ शुक्ल त्रयोदशी प्रचतुर्दशीको राजल्लदेवीको पालाको अभिलेख-३

परिचय—

भक्तपुर सूर्यविनायक देखि केहि दक्षिणपट्टि डाँडोमा अनन्त लिङ्गेश्वर-को प्रसिद्ध मन्दिर छ । सो मन्दिरको दक्षिण–पश्चिम कुनासंगै भित्तामा एउटा चारकुने जलहरि रहेको छ । उक्त जलहरिमा नेवारी लिपिका चारपंक्ति गरि अभिलेखहरू कुंदिएका छन् । अभिलेख भएको भागको लम्बाइ १३ इन्च तथा चौडाइ ३॥ इन्च छ । यहां पहिलो पंक्तिमा संवत्को संख्या र चारौं पंक्तिका केहि अक्षरहरू पढ्न नसकीने अवस्ताका छन् ।

अभिलेखको पाठ—

(१) ॐ नमः शिवाय ॥ सम्वत (ख. शिव)...माघ शुक्ल
(२) त्रयोदशी प्र. चतुर्दश्यां तिथौ श्रवनणक्षत्रे व्यातिपा—
(३) त योगे वृहस्पतिवासरे श्री श्री राजल्लदेव्या विजयेश्री
(४) .... शगन ... दद्यांपन शुभजगतां ....

व्याख्या—

वि. सं. १३८२ (इ. सन. १३२६) माघ शुक्ल तृतीयाका दिन तिरहुत-का राजा हर्रसिंह देवले रैतीहरू जम्मापारी आफू अगिसरी बङ्गालमा आक्रमण गरी तिरहुतको बाटो हुंदै दिल्ली फर्कन लागेका सुल्तान गयासुद्दीन तुगलकसंग लड्न तयार भई निस्के । त्यसैले हर्रसिंह देवसंग गयासुद्दीन तुगलक-

को घमासान युद्ध भयो । अन्त्यमा हर्रसिह देवको केहि जोर चलेन । र गयासुद्दीन तुगलकका सैन्यहरूले सिम्रौन गढलाई ध्वस्त पारी दिए । त्यसैले तिरहुत्तका राजा तथा भारादारहरू सबै जङ्गल पसे । फेरि केहि काल पछि हर्रसिह देव आफ्ना परिवार सहित मन्त्रीहरू भएर राजग्राम, दोलखातिर आए । रानी देवलदेवीका साथ एकजना छोरा जगत सिंहलाई वलमागन निमित्त नेपाल उपत्यका भीत्र पठाए । परन्तु केहि दिनपछि तीनपाटनमा राजा हर्रसिह देवको मृत्यु भयो । राजग्रामका माझी भारोहरूले हर्रसिह देवका परिवार लगाएत त्यहाँ भएका मन्त्रीहरूलाई कैद गरी सारा संपत्ती लुटे ।

तिरहुतका राजा हर्रसिह देवकी रानी देवलदेवी र छोरा जगत सिंह देव नेपाल उपत्यका भीत्र पस्ता यहाँ अरिमल्ल र रूद्रमल्लको संयुक्त शासन चलिरहेको थियो । वि. सं. १३७७ को सुरूमा नै रूद्रमल्लले आफ्ना नाता पर्ने अरिमल्ललाई देउपाटनमा राज्याभिषेक दिई राजा तुल्याए । परन्तु गद्दीमा अरिमल्ल नै राखिएका भएपनि राज्यको वागडोर चांहि रूद्रमल्लकै हांतमा थियो । देवलदेवीहरू उपत्यका भीत्र पसेको केहि दिनमा नै तीनपाटनमा हर्रसिह देवको मृत्यु भयो तथा राजग्रामका माझीभारोहरूले त्यहाँ भएकाहरूलाई कैद गरी सारा संपत्ती हात लगाए । त्यसैले हर्रसिह देवकी रानी तथा छोरालाई रूद्रमल्लले इज्जतका साथ सरण दिइ आफ्नु दरवार भीत्रै राखे ।

वि. सं. १३७३ साल आषाढ पूर्णिमाको राति ३० वर्ष ८ महिनाको उमेरमा रूद्रमल्लको मृत्यु भयो । चार जना सती गए । रूद्र मल्लका छोरा वीर मल्ल र त्रिभुवन मल्ल जन्मी केहि कालमा नै मरेका हुँदा छोरी नायक देवी वावुको हकदार भएर रहन लागिन् । तथा नायक देवीलाई उनकी वज्यै पदुमल्ल देवी र देवलदेवी दुवै भई हेर विचार गर्न लागे ।

यसबेला नायक देवीलाई पाउनु नै राजगद्दी पाउनु थियो त्यसैले नायक देवीमा धेरैको दृष्टि पर्न थाल्यो त्यसपछी काशिवाट झिकाइएका चन्द्र वंशी हरिश्चन्द्र देव संग नायक देवीको विवाह भयो । तर हरिश्चन्द्रलाई पन्छाउने उपाय जगत सिंह देवले सोच्न थाले । आखिर हरिश्चन्द्रलाई विष हालेको

खाना खुवाइ मारियो । त्यसपछि जगत सिंह र नायकदेवीमा प्रेम भयो र यी दुवै पतिपत्नी भए ।

त्यसपछिहरिश्चन्द्र देवका भाई गोपालदेवको र जगतसिंह देवको दुश्मनी भयो । गोपाल देव भक्तपुरवाट ललितपुर गए । यसरि गोपालदेव भागि भागी हिड्न थाले । आखिर जगतसिंहदेवले गोपालदेवको शिरकाटी मारि दिए । हुनत फेरि वि. सं. १४०१ मा गद्दीमा बसेका अरिमल्लको पनि देउपाटनमा मृत्युभयो अरिमल्लको सन्तान कोहि पनि नहुंदा राजगद्दी चांहि खालीनै रह्यो । तर राज्यको वागडोर वाबुकै हकदार भएर बसेकी रूद्रमल्लकी छोरी नायकदेवी कै हातमा थियो । आखिर वि. सं. १४०३ सालमा १० दिनकी राजल्लदेवीलाई छाडी आमा नायकदेवीको मृत्यु भयो । पितामही देवलदेवीले आफ्नी नातीनी राजल्ल देवीलाई बडो कष्टका साथ पालनपोषण गर्दै काखमा राखि आफु हर्ताकर्ता बनी शासन गर्न थालीन ।

यो अभिलेख पनि यसैताका राखिएको जस्तो बुझिन्छ । किनकी स्थितिमल्लको उदय हुनु भन्दा अगाडिकै समयमा यो अभिलेख राखिएको हो भन्ने कुरा "श्री श्री राजल्ल देव्या विजये श्री" भन्ने वाक्यले स्पष्ट गरेको छ । तर अभिलेखमा भएको संवत् पढ्न सकिएको भए यो अन्दाज गर्नु पर्ने स्थिति पर्दैन थियो । हुनत यहाँ लेखिएको तिथि मितीवाट गणना गरि संवत्को टुङ्गो लगाउन नसकिने होइन । खास कुनै महत्वपूर्ण विषय भएको भए सो कुरा पनि गरिने थियो । परन्तु यहाँ कुनै खास घटनासंग संवन्ध नभएको र खाली धर्मकार्य गरे वापत राखिएको हुंदा गणना गरि संवत् पत्ता लगाउने कामलाई अहिले थाती राखिएको छ ।

वि. सं. १४४५ को कर्णाली प्रदेशका राजा अभय मल्लको अभिलेख-४

परिचय–

धवलागिरी अन्चलअन्तर्गत म्याग्दि जिल्ला संजेल गाउका भानुदत्त उपाध्यायसंग भएको यो ताम्रपत्रको लम्बाइ १६ इन्च तथा चौडाइ ७।। इन्च छ। सो तामापत्र केही काल अघि भाँचिएको र रसायन गरि जोडिएको हुँदा विचका केही अक्षरहरू नष्ट भएका छन्। उक्त तामापत्रका धनिले यो तामापत्रको नक्कल 'घण्टाघर पुस्तक खाना' मा लेगेकोछ भन्नु भएको हुनाले राष्ट्रिय अभिलेखालयमा यस वारे कुरा गर्दा शङ्करमानजी ले अभयमल्लको तामापत्र नै भएको कुरा बताउनु भएकोले त्यहाँ रहेको तामापत्र हेर्दा यसको नक्कल जस्तै उक्त नक्कली तामापत्रमा संवत् तथा केही कुराहरू फरक कुँदिएका रहेछन्। र सक्कली पत्रमा नष्ट भएका केही अक्षरहरू यस नक्कल पत्रवाट लीई यहाँ दिइएको छ। प्राचीन देवनागरी लिपीमा लेखिएको यो तामापत्रमा जम्मा लेख पंक्ति १६ छन्। पत्रको अन्त्यमा "अ भ य म ल्ले" नामाङ्कित चार कुने छाप छ। छापको विचमा खड्ग छ। र यहाँ संवत् १३१३ दिइएको छ।

अभिलेखको पाठ–

१. ॐ स्वस्ति श्री गणेसायनमः।। राय अन्जन नारायण राय वालगोपाल

२. श्रीमान भयमल्लदेव सदा विजयिनो भवतु'। श्री शाके १३१३ वैशा

३. ष दिने स्वमबासरे राइका आदेस अदिकारी हित राउल रोकाया घो-

४. ग्रा तल मुटिक निक शकस्ना पपाटिचिंता राउलको आलो १ पंडा

५. षेत उदो १६ षेत उनो सातारो केलाघाडि १ डालोदुम टपा- रेषनो

६. वौरउनो पानोषालउनो १ आलो शुक्रयाडावर्ध रकिक वसाउ १

७. चौर जगा यात्त सत्र येकत्र गरी वजगाहालाई शंकल्प घाली न-

८. याकर उपाध्या कि शाखा दियुँ सर्वकर अकर सर्वदोष विसुद्ध क-

९. रिअक्रयाँ सूर्यग्रहण याचित्तछो चन्द्र सूर्य साछि······पगम अषितै गषि

१०. जैतिवम हरिराउल इतषी ठेडुराव जैतिवम सिरू वम् गंगा- धर जोइसि

११ साछि हरि राउल साछि रूपसिं थापा म्यु रोकाया साछि दोगुकु-

१२. मल तिपुरू भाट लेखक विद्याकर जोइशि साछि चंन्द्र सूर्य बुद्ध-

१३. धर्म भूमण्डलका साछि मेरु चलती टरागतं मेति सागरो गात

१४. प्रतिपन मया साछि नवि चलंति तदा चलं। स्वदत्तां परदत्तां वा

१५. योहरेच्च वसुन्धरा। षष्टि वर्ष सहस्राणी विष्ठाया जायते क्रि

१६. मि:॥ शुभम तु ॥

'अ भ य म ल्ल' (मुद्रा)

व्याख्या—

विक्रमको बाह्रौं शताब्दीको शुरूतिर नागराजले सिजा उपत्यकालाई

आफ्नो राजधानी कायम गरी शासन चलाएको कुरा धेरैले अनुमार गरेका छन् । तर गढवाल बाडाहाटको बुद्ध मूर्तिमा भएको 'भट्टारक नागराज' नामाङ्कित अभिलेखबाट पनि यिनको निश्चित संवत तथा तिथी मिति हरूबारे केही कुरा प्रकाशमा नआएकोले सोही कुरालाई नै अहिले सकार्नु परिराखेको छ । फेरी नागराजका छैटौं पुस्ताका राजा क्राचल्लको कुमाउँ बालेश्वर मन्दिरमा रहेको शक सम्वत् ११४५ को एउटा अभिलेखले वि. सं १२६४ मा क्राचल्लको राज्याभिषेक भएको थियो भन्ने कुरा बताएको हुँदा मोटामोटी हिसावबाट पनि नागराजको समय विक्रमको बाह्रौं शताब्दीको सुरू नै देखिन आएको छ ।

नागराज पछि क्रमशः चाप, चापिल्ल, क्राशि चल्ल, क्राधिचल, क्राचल्ल, अशोक चल्ल, अशोक चल्ल पछि उनका छोरा जितारी मल्ल र जितारी मल्ल पछि उनका छोरा आदित्यमल्ल वंशक्रमानुगत राजा हुँदैआएको कुरा दुल्लु स्थित पृथ्वीमल्लको स्तम्भ लेखले बताएको छ। परन्तु नागराज देखि क्राधि चल सम्मको समय अज्ञात अवस्थामा नै रहेको भएपनि क्राचल्ल देखिका केही तिथी युक्त अभिलेखहरू प्राप्त भएका हुनाले यिनीहरूको समयबारे निकै कुराहरू विचार गर्न सकिन्छ । वि. सं. १२८० सम्म क्राचल्ल जीवितै थिए भन्ने कुरा कुमाउँ बालेश्वरको अभिलेखबाट थाहा पाइएको छ । त्यसको करिव ६४ वर्ष पछि उनका नाती जितारिमल्लले नेपाल उपत्यकामा आक्रमण गरेको कुरा गोपाल वंशावलीमा लेखिएको छ । त्यसैले वि. सं. १२८० र १३४४ को विचमा नै अशोक चल्लको समय पर्दछ भन्ने स्पष्ट छ ।

अशोक चल्ल पछि उनका छोरा जितारि मल्ल र उनी पछि आदित्य मल्ल राजा भए तथा आदित्यमल्लका छोरा कल्याण मल्लको मृत्यु वाबुछंदै भएको र उनका पनि छोरा प्रतापमल्ल बौद्ध धर्ममा दीक्षित भएका हुँदा आदित्यमल्ल पछि गेला बंशका पुण्यमल्ल रोजा भएका कुरा मैले यथास्थानमा लेखिसकेको छु ।

पुण्यमल्ल पछी उनका छोरा पृथ्वीमल्ल सिजा उपत्यकाको गद्दीमा वसे । सो कुरा पृथ्वी मल्लको स्तम्भ लेखले नै स्पष्ट गरेको छ । अब पृथ्वी मल्ल पछि सिजा उपत्यकाको गद्दीमा को वसे भन्ने कुरामा विचार गरिरहनु पर्ने आवश्यकता नै छैन । किनकी पृथ्वीमल्ल पछि उनका छोरा अभयमल्ल नै

राजा भए भन्ने कुरा नै निश्चित छ। किनकी यिनका वि. सं. १४३३ र यो वि. सं. १४४८ (ई. सन् १३९१) को ताम्रपत्र नै प्राप्त भइसकेका छन्। त्यसैले पृथ्वीमल्ल पछि को राजा भए तथा, यी अभयमल्ल कुन वंशका हुन् भन्ने कुरा विचार गर्नु नै निरर्थक छ।

यी अभयमल्ल पृथ्वी मल्लका छोरा हुन्। यिनी पनि बाबु जस्तै पराक्रमी थिए भन्ने कुरा यीनको प्रशस्तिबाट थाहा पाइन्छ। काम्बोज, वनायुज, बाल्हीक, पारसीक आदि देशका घोडाहरू प्रसस्त भएको बलिया सामन्तहरूलाई कज्याएको इत्यादि वर्णन यीनका प्रशस्तिमा परेकाछन्।

तर कर्णाली लोक संस्कृति खण्ड १ इतिहासको पृष्ठ ८० मा श्री सत्य मोहन जोशी ज्यू "पृथ्वीमल्लको मृत्युसमय थाहा हुन सकेको छैन, तर उनका छोरा अधिराज अभयमल्लको नामको शाके १२९८ (वि. सं. १४३३) को ताम्रपत्र प्राप्त भएवाट त्यो बेला सम्म उनी (पृथ्वी मल्ल) जिउँदै थिए भन्ने कुरो प्रमाणित हुन्छ, अन्यथा अभयमल्लले आफूलाई प्रशस्तिमा अधिराजको ठाउँमा राजाको पदवीबाट विभूषित गर्नु पर्ने देखिन्छ", भनि लेख्नु हुन्छ। यो जोशीज्यूले गर्नु भएको कल्पनातीत कुरामात्र हो उहाँको पुस्तकमा यस्ता निकै कुराहरू देखापरेका छन्। किनकी अभयमल्लले आफ्ना पुर्खाहरूले जस्तै "सपरिवार: श्री मान भयमल्ल श्चिरं जयतु ।। श्री शाके १२९८ फाल्गुनवदि रवौं। राइको आदेश ।।" भनि आफुलाई राजोचित विशेषणको साथै राज नै भनि स्पष्टसंग लेखाएका छन्। त्यसैले उक्त तामापत्र अभयमल्लले अधिराज्य कुमारको हैसियतले नभै राजाकै हैसियतले गरिदिएका हुन् भन्ने कुरामा कुनै संका छैन।

प्रस्तुत तामापत्र पनि अभयमल्लले जयाकर उपाध्याका सन्तानलाई सबै कर देखि मुक्तगरी सूर्यग्रहणमा जग्गा संकल्प गरिदिएका हुन्। यसबाट यी अभयमल्ल पनि बाबुबाजे जस्तै धर्मात्मा तथा दानी राजा थिए भन्ने कुरा स्पष्ट हुन आएको छ।

वि. सं. १६८९ को भक्तपुरका राजा जगज्योतिर्मल्लको अभिलेख-५

परिचय—

यो कागतपत्र भक्तपुरका राजा जगज्योतिर्मल्लले अनन्तलिङ्गेश्वरको मठका महन्त जङ्गमलाई नित्य पुजागर्नु भनी गुठिराखी गरिदिएका हुन। सो पत्र नेपाली कागत मडचाई बनाइएको छ। एकातिर हरिताल लगाएको उक्त पत्रको छेउमा संवत नभएको लाहाको 'श्री श्री जगज्योतिर्मल्ल' नामाङ्कित वाटुलो छाप छ। कागत अलि जिर्ण भएकोले बीचका केहि अक्षरहरू नष्ट भएका छन। तापनि बाँकी अक्षरहरू राम्रा तथा स्पष्ट छन्। मठका महन्तद्वारा प्राप्त सो पत्रको लम्बाइ १३।। इन्च तथा चौडाइ ७।। इन्च छ। लेखपंति ९ छन। नेवारी लिपिमा लेखिएको भएपनि यो पत्रमा भाषा नेपाली छ। र यहाँ संवत १५५४ दिइएको छ।

अभिलेखको पाठ—

(१) ॐस्वस्ति ।। श्री शाके १५५४ फाल्गुणमासे कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां पुण्य तिथौ श्री मत्पशुपति चर—

(२) ण कमलेत्यादि महाराजाधिराज श्री श्री जगज्योतिर्मल्ल देव प्रभु ठाकुल सन। अतः भाषा। स्था—

(३) नस्य दक्षिण दिशे·········मथको चिताइ गरनु·········
गोष्ठी रोपणी २।। वाषदोल रोपनी--

(४) २ वंथली षेत रोपनी ७।। अनन्त लिङ्ग क्ष रोपनी ४ वंथली षेत रोपनी ७।। अनन्त लिङ्ग क्व रोपनी ३।।

(५) चष्व रोपनी ३ अनगलिक्व रोपनि २ वलसेवलि रोपनि ८ सोमलिं रोपनि २ अनंत लिक्व रोप—

(६) नि २ कालगाखा रोपनि ३ अनंतलिग ....मथमा वसनु ....जगमले अछिन्द्र गरि अ—

(७) नन्तलिगन नित्यपुजा गर्नु. मथ रह्यासम्म लिनु नाहि नित्यपुजा खन्दीत गर्‍या क्रियाको दो—

(८) ष नाहि कसैले लोभानि पापानि गर्नु नाहि. जउलेगर्‍या पञ्च महापतक.........।। साक्षि ललित सिंह

(९) भारो. शशिशेखर सिंह. भारो. दर्व्वसिंह भारो. लिषित दैवज्ञ शिवनारायण ।। शुभ मस्तु ।

व्याख्या—

वि. सं. १५३८ मा 'नेपाल मण्डलेश्वर' यक्षमल्लको मृत्यु भयो। यसको करीव ३ वर्ष पछि वि. सं. १५४१ मा यक्षमल्लका एक जना छोरा रत्नमल्लले कान्तिपुर दख्खल गरे । यसै गरी यक्षमल्लका सन्तानहरूमा कलह भएको मौका छोपि ललितपुरका एक जना महापात्र बिष्णुसिंह पनि स्वतन्त्र हुन पुगे । यसो हुँदा नेपाल उपत्यका भीत्रमानै पनि तीन स्वतन्त्र राज्यहरूको सिर्जना भयो ।

कान्तिपुर रत्नमल्लले अठ्याएका भएपनि भक्तपुरमा यक्षमल्लका जेठा छोरा रायमल्लका सन्तानहरूको सासन चल्यो । भक्तपुरका पहिला राजा रायमल्ल पछि उनका छोरा भुवनमल्ल गद्दीमा बसे । भुवनमल्ल पछि उनका छोरा प्राणमल्ल राजा भए । यसरि भक्तपुरका राजा प्राणमल्ल पछि विश्वमल्ल र विश्वमल्लपछि उनका छोरा त्रैलोक्यमल्ल वंशक्रमानुगत राजा हुदै आएका कुरा प्रमाणबाट सिद्ध भै सकेको छ ।

राजा त्रैलोक्यमल्ल पछि उनका छोरा जगज्योतिर्मल्ल भक्तपुरको गद्दीमा बसे । यी राजा जगज्योतिर्मल्ल ठूला विद्वान थिए भन्ने कुरा प्रतित हुन आएको छ । किन कि यिनीले 'हरगौरी विवाह', 'कुञ्जबिहारीनाटक', 'श्लोक सार संग्रह', 'संगीत चन्द्र', 'संगीत सार संग्रह', 'गीतपंचाशिका' 'मुदित कुवलयाश्व नाटक,' 'नरपतिजयचर्या–स्वरोदय दीपिका', आदि ग्रन्थहरूको रचना गरेका थिए । यसैले यीनका आश्रयमा केहि विद्वानहरू पनि बसेका थिए । जसरि यी राजा एक प्रसिद्ध विद्वानका रूपमा देखा परेका छन त्यस्तै यिनीले गरेका धर्मकार्यबाट यिनी अत्यन्त धर्मात्मा राजा थिए भन्ने कुरा प्रकाशमा आएको छ ।

यीनले वि. सं. १६८६ (ई. सन १६२९) मा चाँगुनारायणमा चाँदिको अर्घ चढाएका थिए । यस्तै भक्तपुरको सिद्धपोखरी नजिकै यिनीले वि. सं. १६८७ मा एक तवपोखरी बनाएको कुरा प्रमाणबाट सिद्ध भएको छ । प्रत्यकवर्षमेष संक्रान्तिका दिन गरिने प्रसिद्ध बिसकेट यात्राको आरम्भ पनि यिनै जगज्योतिर्मल्लले गरेका हुन भन्ने कुरा वंशावलीकारले प्रस्तुत गरेका छन् ।

यो पत्रपनि राजा जगज्योतिर्मल्लले वि. सं. १६८९ (इ. सन् १६३३) मा अनन्तलीङ्गेश्वरलाई गुठि राखि गरिदिएका हुन । जगज्योतिर्मल्लको आज सम्म प्राप्त सबभन्दा पछिलो अभिलेख पनि यहि हो । नेपाल उपत्यका भीत्र अहिलेसम्म पाइएको नेपाली भाषाको पहिलो रूपपनि यहि हो । यसरी भक्तपुर का राजा जगज्योतिर्मल्लको राज्यकाल तथा नेपाल उपत्यका भीत्र प्राप्त सब भन्दा पुरानो नेपाली भाषाको इतिहास बारे यो पत्रले निकै महत्वपूर्ण अध्याय थपेको छ भन्नुमा कुनै अत्युक्ति नहोला ।

वि. सं १६८९ को भक्तपुरका राजा जगज्योतिर्मल्ल को अभिलेख-६

परिचय —

यो तामापत्र भक्तपुरका राजा जगज्योतिर्मल्लले अनन्तलिङ्गेश्वर महादेवका पुजाचलाउने महन्त लाइ गरिदिएका हुन । यसपत्र मा अछिन्द्र गरी पुजा चलाउन भनी गुठि संवन्धी व्यवस्था बाँधिगरी दिएको कुरा परेकोछ। माथि पाँच संख्यामा परेको पत्रको र यो पत्रको विषय वस्तु एउटै छ । त्यसैले यो पत्रको विशेष परिचय दिनु उती आवस्यक छैन। यस पत्रको लम्वाइ ९॥ इन्च तथा चौडाइ ३॥ इन्च छ । लेख पंत्ति ८ छन् र भाषा तथा लिपि नेवारी छ । र यहाँ संवतको संख्या ७५३ दिइएकोछ ।

अभिलेखको पाठ—

(१) ? स्वस्ति ।। श्री श्री श्री अनन्तलिंग महदेवस श्री श्री जय जगज्योतिर्म्मल देव प्रभुथाकूल

(२) सन गोष्ठी वूक यंगल दाङचोङ स विचाल याङन मथन चिन्ताया चकंतया भाषा थ्वते रोव २× पाखङ्वू ।। रोव

(३) २ वंथलिवू ।। रोव ७×अनन्तलिंक्व ।। रोव ४ यंथलिवू ।। रोव ७ अन्र्तालिक्व ।। रोव २×चष्व ।। रोव स्व ३

(४) अन्तर्लिक्व ।। रोव २ वलसेवली ।। रोव ८ स्वमर्लिं ।। रोव ८ स्वमर्लि ।। रो २ अन्तलिंक्व ।। रोव नसे २

(५) कालगाखा ॥ रोव स्व ३ अनन्तलिंङ्न यंताकेवा ॥ थ्वते चोङ क्षमं लावल अछिद्रनलावल जुछे

(६) क्षमं अनन्तलिङ्सत स्यं नित्यपूजाया यकेमाल मथदतोले-लिकाय मदू नित्यपूजा छेल -

(७) ङाव लिकाया यादोष मलाक जूलो, थ्वतेया दृष्ट साक्षि. ललितसिंह भालो, शशिशेखर सिंह भारो

(८) उसानथं छे वलिराम तुवलाछे विश्व खनिमं टोल एन्द्र लिखिति कायस्थ मेरू ॥ सं ७५३ फाल्गुण शुदि १३ ॥ शुभ ॥

व्याख्या —

यी जगज्योतिर्मल्ल भक्तपुरका राजा त्रैलोक्य मल्लका छोरा हुन। बावु त्रैलोक्य मल्ल को मृत्यु पछि यिनी भक्तपुरको गद्दीमा वसे। भक्तपुरका राजाहरूमा जगज्योतिर्मल्लको विशेष स्थानछ किनकी यिनी स्वयं विद्वान थिए तथा विद्वान हरूको उचीत आदर गर्ने प्रवृतिले गर्दानै यीनको ख्याती फैलीएकोहो।

यो तामापत्रपनी जगज्योतिर्मल्लले अनन्तलिङ्गेश्वरलाई गुठी राखी त्यसको व्यबस्था बाँधि गरिदिएका हुन्। राजा जगज्योतिर्मल्ल ले यसै विषयलाइ लीएर गरिदिएको पत्र र त्यसको व्याख्या माथि पाँच संख्या कै पत्रमा परिसकेको हुँदा फेरी यहाँ व्याख्या गरीहनु पर्ने आवस्यक नभएकोले यसलाइ यही नै टुङ्ग्याउनु परेकोहो।

वि०सं १७०८ को गोरखाका राजा डम्बरशाहको अभीलेख–७

परिचय–

योपत्र गोरखाका राजा डम्बरशाहले गंगाधर पाध्यालाइ वनजङ्गलको सुरक्षा सम्बन्धी व्यवस्था बाँधि लेखेका हुन । सो पत्रको माथि "श्री दुर्गा भवानी" नामाङ्कित वाटुलो मोहर छापलागेकोछ । तर छापको रंग कालोछ र छाप पनि अस्पष्ट हुनुको साथैं पत्रपनि सारै जिर्ण अवस्थामा रहेको छ । उक्त पत्रको लम्बाइ करीव ७। इन्च तथा चौडाइ ३ इन्चछ । लेख पंक्ति ९ छन् । लिपि देवनागरि छ र यहाँ संवत्को संख्या १७०८ दिइएको छ । योपत्र प. १ नं. धाडिङ्ग जिल्ला मैंधि निवासि श्री भवानी प्रसाद बाट प्राप्तभएको हो ।

अभिलेखको पाठ–

(१) स्वस्ति श्री गिरिराज चक्र चूडामणि
(२) नरनाराणे:यादि विविध विरुदा –
(३) वली विराजमान मानोन्नत महारा –
(४) जाधिराज श्री श्री मड्म्बर साहदे –
(५) वानां सदा समरं विजइनां
(६) आ. गंगाधर पाध्याके. लुच्चा वन वु –
(७) प्पांउधो उगो रुष पोथ्रा दियालो भो –
(८) र्लो फा...न नदेव गावधर सभै नरिया......
(९) सुनाव संवत् १७०८ ज्येष्ठ शुदि ७ रोज ६......

व्याख्या—

गोरखा राज्यका संस्थापक द्रव्यशाहले वि. सं १६१६ (इ. सन. १५५९) मा धले रजौटाहरूलाई जिती गद्दीमा बसेको कुरा वंशावलीहरूबाट चालपाइएकोछ। यीनै द्रव्यशाहका छोरा पूर्ण शाह भए पूर्ण शाहका छोरा छत्र शाह, राम शाह भए। राम शाहले निकै स्थितीहरू बाँधे तथा बाजे द्रव्य शाहले आर्जेको सानो गोरखा राज्यलाई बढाएर क्रण्डै पूर्वमा त्रिशूली देखि लीएर पश्चिममा चेपे तथा उत्तरमा भोट र दक्षिणमा सेती नदी, सम्म पुऱ्याए। यिनै रामशाहका छोरा यी डम्वर शाह हुन्।

द्रव्यशाहले गोरखालाई स्वतन्त्र राज्य कायमगरी बसेको कुरा लमजुङ का शासकहरूलाई मनपरेको थिएन। त्यसैले लमजुङ गोरखालाई भरिसक्य अचेट्ने दाउ गरिरहन्थ्यो। हुनत लमजुङहरू जत्तीकै गोरखालीहरू पनि लडाका थिए। भएपनि गोरखा भन्दा लमजुङ निकै वलियो थियो। त्यसैले लमजुङ देखि गोरखा सधै शशंकीत हुनुपर्दथ्यो र हुन्थ्यो।

मध्यकालमा नेपाल भीत्र निकै राज्यहरू खडा भएका थिए। त्यसैले एक राज्यले अर्को राज्यलाई अठ्याउने उपाय गरिरहन्थे। बलीया राज्यहरू बाट वचन नीर्धा राज्यहरूले प्रायः सिमोना तिरका अग्ला ठाउँहरूमा किल्ला जमाएका हुन्थे। घनाजङ्गल भीर र पैरोहरुले त्यतिवेला दुर्गका काम गर्दथे। त्यसैले यस्ता ठाउँहरूका रूख काठपातहरू काट्नु मास्नु गऱ्यो भने देशको लागी नै खतडा हुने सम्भावना हुन्थ्यो।

पछि उपत्यका भीत्रका मल्लराजाहरूले पनि वनदुर्गको रक्षाका लागि व्यवस्थाबांधि राखेका ताम्रपत्रहरू पाइएका छन्। कान्तिपुरका राजा जगज्जय मल्ल तथा उनका छोरा जयप्रकाश मल्ल र ललितपुरका राजा राज्य प्रकाश मल्लहरूले वन दुर्गको रक्षा सम्वन्धी व्यवस्था वांधि राखेका पत्रहरू साँखु वज्र-योगिनीमा र कीर्तिपुर वाघ भैरवको मन्दिरमा रहेका छन् (ऐ. प. सं. भाग २) पछि फेरी श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहले नाममुढाका पुजाहारीलाई गरिदिएको लालमोहरमा "आगे नाम्मुढा श्री देउताका पुजाहारि······त्यो नाम देउ थानको

वन पनिपाल काफलका रुषको चिताइ पनिगर जो त्यो वन काटला सो डंडाइ पाउला त्यो वनको चिताइ गर···" भनि वनको सुरक्षा संवन्धी व्यवस्था बाँधि लेखिदिएका छन् (पृथ्वी पत्र संग्रह भाग १ को पृष्ठ १४ मा)

यो पत्र पनि गोरखाका राजा डम्बरशाहले वन दुर्गको सुरक्षा सम्बन्धी व्यवस्था बाँधि गंगघर पाध्यालाई गरिदिएका हुन् । गोरखाली राजाहरूमा श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहभन्दा अगाडीका शासकहरूले व्यवस्था बाँधि गरिदिएको आजसम्म प्राप्त पत्रहरुमा यो पत्र सबभन्दा पहिलो हो भन्नुमा कुनै अत्यूक्ति नहोला ।

वि०सं १७५९ को कान्तिपुरका राजा भुपालेन्द्र मल्लको रानि भुवन लक्ष्मीको अभीलेख-८

परिचय-

कान्तिपुर हनुमानढोका कणेलचोक सत्तलमा इन्द्रजात्राभरी सुनको मोलम्बा लाएको भैरवको मूर्ति राखिएको हुन्छ । सो भैरवको मूर्तिको पादपीठमा जम्मा दुई पंत्ति भरी मसिना अक्षरमा यो अभिलेख कुँडिएको छ । अक्षर भएको भागका लम्बाइ २०।। इन्च तथा चौडाइ १ इन्च छ । यसमा लिपी नेवारी छ र यहां सम्वत्‌को संख्या ८२२ दिइएको छ ।

अभिलेखको पाठ-

(१) शुभ

नैपाले युगलाक्ति मूर्त्ति मिलते सम्बतसेर भाद्रके,
द्वादश्यां रविवासरे श्रवणते पक्षसिते शोभने,
साम्वानन्द सुभैरवस्य कलिता मूर्तिर्म्मदरा ज्ञातया
यालक्ष्मी भूवनां विका सूतपती घन्यासतानां बरा ॥

सम्बत ८२२ भाद्रपदमासे शुक्लपक्षे द्वादश्यांन्तिथौ श्रमण नक्षत्रे शोभन योगे यथाकरण मूहूर्त्ते आदित्यवासरे सिंहराशिगते सवितरि मकर--

(३) राशिगते चन्द्रमसि ।। थ्व कुन्हु थ्व श्री ३ आनन्द भैरवो श्री ३ कुमारस्य सुमति श्री श्री भुव (न) लक्ष्मी देवी नस्य पुरुष श्री श्री जय भूपालेन्द्रमल्ल देव स्वर्लोक जुयाव श्री श्री भूपालेन्द्र मल्ल देवस श्री श्री भुवन लक्ष्मो देवीस श्री श्री जय भास्करमल्ल देवस नामन थ्व सोद्म देव कुन दयक इन्द्र यात्रान वोययात प्रतिष्ठा याङाव तयादिन जुरो।। शुभंभूयात ।।

व्याख्या—

वि. सं. १७३१ मा कान्तिपुरका प्रसिद्ध राजा प्रतापमल्लको मृत्यु भयो। त्यसपछि १२ वर्षका नृपेन्द्रमल्ललाई गद्दीमा राखियो । नावालख राजा भएपछि राज्यको वागडोर मन्त्रिहरूको हातमा जानु स्वाभाविकै थियो। त्यसैले चौतारा चिकुटी प्रभावशाली भइ निस्कीए। यसको करीव ७ वर्ष पछि वि. सं. १७३७ मा नृपेन्द्रमल्लको मृत्युभयो । नृपेन्द्रमल्लको मृत्युको १४ दिन पछि उनका भाइ पार्थिवेन्द्रमल्ल कान्तिपुरको गद्दीमा राखिए। त्यतिखेर यी पनि केटाकेटी नै भएकाले त्यसवेला पनि राज्यका हर्ताकर्ता चौतारा पदमा चिकुटिनै थिए। यसरी प्रतापमल्लको मृत्यु पश्चात नै कान्तिपुरको राजगद्दीमा बालख राजामात्र भएका हुँदा चिकुटिकोरवाफ निकै बढेको थियो। तर केही वर्ष पछि वि. सं. १७४० मा केही भारादारहरू मिलि सिध्याउन लागेको सुइँकोपाइ सपरिवार चिकुटि ललितपुरका राजा श्री नवासमल्ल कहाँ शरण लिन पुगे। चिकुटि भागेपछि कान्तिपुरमा लक्ष्मी नारायण जोशीसमेतको ४ जना मन्त्रिपरिषदको गठन भयो। वि. सं. १७४४ मा पार्थिवेन्द्रमल्लको मृत्यु विषप्रयोगद्वारा भयो। राजालाई विष खुवाउने मुख्यहात रानी ऋद्धि-लक्ष्मीको र लक्ष्मीनारायण जोशीको थियो। तर यो सारा दोष पशुपतिमा वसिदान धर्म गर्न लागेका चिकुटि माथि थोपारियो। यहि अपराधमा सपरिवार चिकुटि सहित उनको अनुयायी खसहरू र मन्त्री वंशी धर मारिए।

पार्थिन्द्रमल्ल मारिएको १४ दिनमा उनका छोरा भूपलेन्द्रमल्ल कान्तिपुरको राजा भए राजा हुँदा यिनको उमेर केवल ८ वर्षको मात्र थियो। ८ वर्षका नाबालक राजा भएका हुँदा र राजाकी आमा ऋद्धिलक्ष्मी आफ्नी जस्तै

भएकोले चौतारा लक्ष्मी नारायण हर्ताकर्ता हुनपुगे। चौतारा लक्ष्मीनारायण तथा राजमाता ऋद्धिलक्ष्मीको सम्बन्धलाई लीएर भाषा वंशावलीमा "काजी कस्ता थिया दर्वारमै खाइ राजाले लाउन्या पोशाक गहना पहिरी राजाका पलङ्ग वछ्यानमा वस्तथ्या। लडाइमा पनि जान्दैनथ्या। रात दिन रानीसंग मात्रै वसि रहन्थ्या" भनी लेखिएकोछ। तौथलीमा प्राप्त एउटा टिपोटमा 'कान्तिपुरका एकजना शक्तिशाली काजिसंग रानी ऋद्धिलक्ष्मीको गुप्तप्रेम थियो तथा यिनीहरूकै षडयन्त्रमा परेर पार्थिवेन्द्रमल्लको मृत्युभयो' भनी लेखिएकोछ। र यी दुवै कुरावाट चौतारा लक्ष्मी नारायण जोशी तथा राजा माता ऋद्धिलक्ष्मीको संवन्धबारे निकै कुराहरू वुझ्न सकिन्छ।

वि. सं. १७४७ मा खसहरूले लक्ष्मी नारायणलाई उनकै घरवाट लखेट्दै लेराइ बाटैमा खुकुरीले हानी मारीदिए। तथा भूपालेन्द्रमल्लले पनी केही समर्थ भएपछि आमा ऋद्धिलक्ष्मीलाई तौथलीमा कैदगर्न पठाइ आफ्ना बाबुलाई मार्नेहरूको प्रतिशोध गरे।

पछि वि. सं. १७५७ (इ. सन १७००) मा भूपालेन्द्रमल्ल तिर्थयात्रा गर्न भारत तर्फ जादा अयोध्याको नजीकै पुगे पछि उनको मृत्युभयो। त्यसको दुई महिना ५ दिन पछि राजामरेको यो समाचार कान्तिपुरका प्रजाहरूले सुने। सोहिदिन भूपालेन्द्र मल्लको चित्ता पलङ्गमा राखी अग्नि संकार गरियो। एक रानीसमेत आठजना सती गए।

यो अभिलेख पनि भूपालेन्द्रमल्लकी रानी भुवनलक्ष्मीले वि. सं. १७५९ मा आफ्ना स्वर्गीय पति भुपालेन्द्रमल्लको स्वर्गमा वास होस भनि प्रतिवर्ष इन्द्रयात्रामा पुजागर्ने आनन्द भैरेको मूर्ति बानाइ प्रतिष्ठा गरिराखेकी हुन्। भूवनलक्ष्मीले यो भैरवको मूर्ति आफु, आफ्ना स्वर्गीय पति तथा छोरा भास्कर मल्लको नाममा राखेकी हुन् भन्ने कुरा यो अभिलेखले स्पष्ट गरेकोछ।

★

-

वि. सं. १७७४ को मकवानपुरका राजा मानिकसेनको अभिलेख-९

परिचय —

यो पत्र मकवानपुरका राजा मानिकसेनले देवान शिर्वासिह वाँनियालाई लेखेका हुन । सो पत्रबाट मकवानपुरको तात्कालिक युद्ध परिचालन सम्वन्धी कुराको झलक पाइन्छ । सक्कल प्रति नपाएकोले छाप तथा लेखपंक्तिबारे कुनै कुरा थाहा भएन । र यहाँ केवल नक्कल वमोजीममात्र दिइएको छ ।

यस नक्कल पत्रको लम्बाइ १३।। इन्च तथा चौडाई ७ इन्च छ । लेख पंक्ति १० छन । लिपि देवना गरी छ र यहाँ सम्वतको संख्या १७७४ दिइएको छ । यो पत्र हरिहरपुरका दिवाकर अर्जेलबाट प्राप्त भएको हो ।

अभिलेखको पाठ—

(१) स्वस्ति श्री रूप नारायणेत्यादि विविध वीरुदावली विराज

(२) मान मानोन्नत श्री महाराजाधिराज श्री श्री मन्मानीक से-

(३) न देवानाम सदासमर बीजैनाम —

(४) श्री देवान सिवसिंह वानीया के आसिक पूर्वक पत्रमिदं कुसल—

(५) कामना है. गढिहैट्के राहसे वैरके फौज चढवाहै हरिपुर

(६) से जोषिम रहै तेहगढमे आपना सरसामान सैन साथ लेह जावै—

(७) हजुर तरफ से विनु आज्ञा कोहि आवै औ हाथी........

(८) बदरना तो छेडना पर अपना तरफ होसियार रह हजुर और से—

(९) सरणदास फौज भेजवादि वुझरख कर चदनको हटवाना इति

(१०) सम्वत् १७७४ साल माघ शुदी १४ रोज २ मोकाम मकवानपुर —

व्याख्या—

यी मानिकसेन मकवानपुरका प्रसिद्धराजा हरिहर सेनका नाती तथा सुभसेनका छोरा हुन । बावु सुभसेनको मृत्युपछि यिनी मकवानपुरको गद्दीमा बसे ।

त्यतिवेलाका अरू छिमेकी राज्यहरूभन्दा मकवानपुर अर्थ सम्पन्न राज्यको रूपमा देखापर्दछ । घना बन जङ्गल, असल जातका रूख, पात, हात्ती गैंडा प्रसस्त भएका ठूला झाडी तथा तराइका उब्जाउ, धनहर खेत सबै यो राज्यका सम्पत्ती थिए । असल जातका काठ पात र हात्ती गैंडाको निर्यातले भारतका अरू राज्यहरूबाट यसले निकै धनसम्पत्ती आर्जन सकेको थियो । त्यसैले यो राज्यलाई छिमेकीका अरू राजाहरु इर्ष्याको दृष्ट्रीले हेर्दथे ।" कान्तिपुरका राजाप्रतापमल्लको र मानिक सेनका बाजे हरिहर सेनको साढूदाजुर साढूभाइको नाता थियो । यिनीहरूले कुंचबिहारका राजा वीरनारायणका छोरीहरुसंग वैवाहीक सम्बन्ध जोडेका थिए । त्यसैले यी दुबैमा राम्रो सम्बन्ध कायम थियो । एक पटक कान्तिपुरमा गोरखालीहरुको आक्रमण हुंदा प्रतापमल्लले हरिहरसेनसंग सैन्य सहायता मागेका थिए अभिलेख– संकलनको पृष्ठ २८–३२) । तर हरिहरसेनका फौजहरू यहाँ आए आएनन् तथा गोरखालीहरू लाई कसरी हटाइयो भन्ने कुरा आज विस्मृतिकै गर्भमा लुकेले यसको खोजी गर्नु आवश्यक हुन आएको छ । हुन त वि. सं. १७३१ आश्विनमा कान्तिपुर, ललितपुर, भक्तपुर र तनहुँका संयुक्तसेनाले हरिहरसेनाको "छाता क्वाठ" भन्ने किल्ला कब्जा गरेको उल्लेख पाइन्छ (पूर्णिमा १२) । यसै घटनालाई लिएर भाषा वंशावलीमा पनि "संवत् ७९४ (वि. सं. १७३१) आश्विन महिनामा सेन

राजाहरूको तकार भई नामिली शुभसेन राजा आई मद्दत माग्न आउँदा ललित पत्तनका राजा प्रमुख भई भक्तपुर र तनहुँका राजा सामेल भई पूर्वतिर हरिहर सेन राजाका राज्य मोरङ्गमाथि चढाइ गरी रावा हलेसी आदि १७ ग्राम जिती शुभ सेन राजा कन दिई फर्की आया दोस्रो साल मोरङ्गबाट ४ हात्ती शुभसेन राजाले श्री निवास मल्लकन चढाइ पठाया।" भनि लेखिएको छ। परन्तु यो संयुक्त आक्रमण मकवानपुरका राजा शुभसेनको अनुरोधमा गरिएको थियो। किन कि हरिहरसेनका आखिरी समयमा विधाता इन्द्रसेनले विजयपुर-लाई अठ्याएका हुदा शुभसेनले आफ्नो पैत्रिक राज्य फर्काउन माथि उल्लेखित राजाहरूसंग सैनिक सहायता मागेका थिए। तर यो संयुक्त सेनाले केहि गाउँ-हंरूमात्र दख्खल जमाउन सकेको हुँदा विजयपुर विधाता इन्द्रसेनको र मकवान-पुर शुभसेनको हुन पुग्यो।

यिनै शुभसेनका छोरा मानिकसेन हुन। शुभसेनकै पालादेखि नै कान्तिपुर, ललितपुर, भक्तपुर, तनहुँ, गोरखा आदिका शासकहरूले मकवान-पुरको राजकाजमाथि हात हाल्ने गरेका हुदा कहिले मकवानपुरका राजाहरू यहाँका शासकहरूलाई हात्तीको उपहार पठाउँदथे त कहिले कान्तिपुरका राजाहरू मकवानपुर राज्यका बन-जङ्गलबाट आफै गइ हात्ती खेदा गरी लैरा-उदथे। यति बेलासम्म यी सासकहरूको सम्वन्ध राम्रै रहेको थियो तापनि पछि आएर उपत्यकाका राजाहरुले मकवानपुर राज्यको किल्ला कब्जा गर्न गएको उल्लेख पाइन्छ।

यो पत्र पनि मकवानपुर राज्यमा बाहिरबाट आक्रमण हुन लागेको विषयलाई लिएर लेखिएको हो। यस पत्रमा मकवानपुरका राजा मानिक सेनले आफ्ना देवान शिवसिंह वनियालाई 'गढीहैटको बाटोबाट दुश्मनको फौज आएको छ हरिहरपुर जानु अहिले खतडा भएको हुंदा 'तेह्र गढ' भन्ने किल्ला मा आफ्नो सरसामान र सेनाहरू लिइ जानु र आफु चनाखो रहनु। यहाँबाट पनि मैले सरणदासका साथ फौज पठाएको छु' भन्ने कुरा लेखेका छन्। तर यस पत्रमा उल्लेखित आक्रमणकारीको हुन र गढी हैट तथा तेह्र गढ कहाँ पर्दछ सो कुराको पत्तो नभएको हुँदा यस विषयको चर्चालाई अहिले यहाँ छाडनु परेको हो।

वि. सं. १७७४ को भक्तपुरका राजा भूपतीन्द्र मल्लको अभिलेख-१०

परिचय—

भ. पु. जी. ठिमी शहरको पश्चिम गोपुरसंगै एउटा ढुङ्गेधारा छ। सो धाराको देब्रे पाटामा यो अभिलेख कुँदिएको छ। अभिलेख भएको भागको लम्बाइ ८॥ इन्च तथा चौडाइ १॥ इन्चको लेख पंक्ति २ छन्। लिपी नेवारी छ र यहाँ सम्वत्को संख्या ८४१ दिइएको छ।

अभिलेखको पाठ—

(१) शुभ ॥ सम्बत ८४१ मार्ग शुल्क पूर्णिमास्थान्तिथौ मृगशिरा नक्षत्रे शुभयोगे शनिश्चर वारसरै थ्व कुन्हु श्री श्री

(२) जय भूपतिन्द्र मल्ल देव ठाकुर सन थ्व लोह हिती••• ••• , ••• •••प्रतिष्ठा याङा दिन जुरो ॥

व्याख्या—

यी भूपतीन्द्र मल्ल भक्तपुरका प्रसिद्ध राजा सुमति जितामित्रमल्लका छोरा हुन्। यीनको जन्म वि. सं. १७३१ कार्तिकमा भएको थियो। बाबु जितामित्रमल्ल जिवित छदा देखि नै यीनिले राजकाजमा हातहालेका थिए। त्यसैले तात्कालीन केही अभिलेखहरूमा थिनीलाई राजोचित विशेषण लगाई लेखिएको पाइन्छ।

वि. सं. १७५३ (इ. सन १६९६) को भूपतीन्द्र मल्लका टकहरू पाइन्छन् । त्यसैले भूपतीन्द्रमल्लको राज्यारोहण वि. सं. १७५३ मा भएको थियो भन्ने प्रष्ट छ । हुनत वाजे जगत प्रकाश मल्ल छँदै देखि वावु जितामित्र मल्लले राजकाजमा हातहालेका थिए । सो कुरा वि. सं. १७२८ का केही अभिलेखहरूबाट थाहा पाइन्छ । यसै गरी बाबुजितामित्रमल्लको जीवन काल· मानै भूपतीन्द्रमल्लले राजकाज चलाउन थालेका थिए । यस्तै फेरी पछि आफु- छँदै आफ्ना छोरा रणजीतमल्ललाई पनि भूपतीन्द्रमल्लले राजकाजमा तालीम दिन थालेका थिए । यसरी हेर्दा भक्तपुरका राजाहरू आफु जीवित छदा देखिनै आफ्ना उत्तराधिकारीहरूलाई केही शासन भार सुम्पी योग्य बनाउने तथा ललितपुरका राजा श्री निवास र योगनरेन्द्र मल्लका वीच भएको जस्तो हुन नदिन प्रयत्न गर्दथे भन्ने वुझिन्छ ।

भक्तपुरका राजाहरूमा भूपतीन्द्र मल्लको विशेष ख्यातीछ । यिनले बाबुको शासन काल तथा आफ्ना राज्य कालमा गरी अनेक देव मन्दिर धारा पटि सालिग र दरवारहरू बनाए तथा कतिको जिर्णोद्धार गरी कोटीहोम लगा· एत यज्ञयज्ञादि पनि गरे । यसरी आजसम्म पनि राजा भूपतीन्द्र मल्लका कृति- हरू भक्तपुर राज्यका यताउता प्रसस्त पाइएका छन् तथा पाइदै पनिछन् ।

यो अभिलेख पनि भक्तपुरका राजा भूपतीन्द्रमल्लले ठिमीको पश्चिम गोपुर नेर ढुङ्गाको धारा बनाइ प्रतिष्ठा गरी राखेका हुन् । यसरी भक्तपुरका राजा भूपतीन्द्रमल्लका प्राप्त कृतिहरूलाई प्रकाश गर्दै जानु श्रेयकर भएकोले यसलाई यहाँ प्रस्तुत गरिएको हो ।

वि. सं. १७५६ कान्तिपुरका राजा जगज्जयमल्लको अभिलेख–११

परिचय–

यो ताम्रपत्र कान्तिपुरका राजा जगज्जयमल्लले दुम्जाका कुशेश्वर महादेवलाई गुठि राखि त्यहाँका तात्कालीक महन्तलाई गरि दिएका हुन। सो सक्कलप्रति गुठी जाँच अड्डामा नै रहेको र रितपूर्वक श्री ५ सरकार गुठि जाँच अड्डाको छाप लागेकोले सोहि नक्कल बमोजिम यहाँ दिइएको छ। तर यो पत्र उल्था गर्नेले अशुद्ध पढेका छन। यसमा "यो पत्र पोस्तक खानाबाट उल्था भएको" भनि लेखिएको छ। त्यसैले यसमा लेखपंति के कति थिए थाहा न भएकोले सोही अनुसार यहाँ लेखिएको छ।

अभिलेखको पाठ–

ॐ स्वस्ति ॥ श्री मत्पशुपति चरण कमल धुलि धुशरीत शि–
रोरुह श्री मन्मानेश्वरीष्ठ देवता बरलब्ध प्रसाद देदिप्यमान
मानोन्नत श्री रघुवंशावतार रविकुल तिलक हनुमध्वज
नेपालेश्वर महाराजाधिराज राज राजेन्द्र सकलराज चक्रा-
धिश्वर निजेष्ट देव देवी कृपा कटाक्ष वरित विक्रमोपार्जीत
बारणा कर समुध्भूत गजेन्द्रपति श्री श्री जय जगज्जयमल्ल
परम भट्टारक देवानां सदासमर विजयि नां प्रभु ठाकुर सन
बलभद्र गिरीया चेला महेश गिरी यात नाया वियो बल
पागीली बताहे तामापत्र चोया वियां पुंजा गुन्या दती सि–

मिल्या वु खेत छें एयि येलो भनि १४० प्रसन्न जुया इत्तगुली जुया वलासोने भद्र तस्व दुम्जा महादेव नीत्त अछिन्द्र याद्रा पुजाया सोनीर तर योमाल स्वगुली वुया थास सर्वदली महन्त उमरावो यति स्वोतें यवि सदतो लेतछ राज कराया म सह्व अन्त्र पत्रार्थे द्दष्ट साछि श्री जयप्रकाश मल्ल देव ॥ संवत् ८५१ वैशाख वदि १२ शुम्भ — — —

व्याख्या—

यी जगज्जयमल्ल भास्करमल्ल (महीन्द्र सिंह) का उत्तराधिकारी तथा कान्तिपुरका राजा हुन । यिनको जन्म कहीले भएको थियो तथा यिनी कुन वंशका थिए, भास्करमल्लसंग यिनको के कस्तो संवन्ध थियो आदि कुराहरू अहीले बुझ्न सकिएको छैन । तर वि. सं. १७७४ (ई. सन् १७१७) देखिका कान्तिपुरका राजा भास्करमल्लका सनद पत्रहरूमा यिनी दृष्ठ साक्षिका रूपमा (उत्तराधिकारीका रूपमा) देखापरेका छन । जोकी यही कारणबाट भास्कर मल्लको मृत्यु पछि कान्तिपुरका राजा हुन पुगे ।

वि. सं. १७३१ मा कान्तिपुरका प्रसिद्ध राजा प्रतापमल्लको मृत्यु भयो । त्यसपछि उनका नावालख छोरा नृपेन्द्रमल्ल गद्दीमा राखिए । परन्तु बालख राजाबाट केहीं नहुने हुंदा राज्यका भारादारहरूले आफ्नो हात फैलाउने मौका पाए । त्यसैले यस्तो मौका पाउना साथ चौतारा चिकुटि प्रभावसाली भइ निक्लीए । तर केही कालपछि वि. सं. १७३७ मा नृपेन्द्रमल्लको मृत्यु भयो । त्यसपछि पार्थिवेन्दमल्ल कान्तिपुरका राजा भए । यसो हुँदा चौतारा चिकुटिको निकै रवाफ बढ्यो । परन्तु त्यति बेला चिकुटीलाई पन्छाउने विचारु अरू केहीं भारादारहरूले गर्न थाले । सो कुराको सुइको पाइ सपरिवार चिकुटि भागी ललितपुरमा सरण लिन पुगे । तर त्यहां पनि आफ्नो सुरक्षा हुने नदेखेकाले केही मानिसका साथ चिकुटि बुर्धसिह भन्ने ठाउँमा गई रहन लागे त्यसपछि कान्तिपुरमा लक्ष्मी नारायण जोशी समेत चारजना भएको मन्त्री मण्डलको गठन भयो । त्यसपछि लक्ष्मी नारायण जोशीको रवाफ बढ्न थाल्यो । त्यहि बेला वि. सं. १७४४ मा पार्थिवेन्द्रमल्लको मृत्यु विष-

प्रयोगद्वारा भयो । यहि मौकामा लक्ष्मीनारायण जोशीले आफ्ना बिरोधीहरू को संहार गरे । तर लक्ष्मीनारायण जोशीका विरोधीहरूको यहाँ अभाव थिएन । प्रतापमल्लका एकजना छोरा महीपतेन्द्रमल्ल अहिलेसम्म जिवीतै थिए । त्यसैले महीपतेन्द्रमल्ललाई सिद्ध्याउने विचार लक्ष्मीनारायणले गरे । वि. सं. १७४४ भाद्रमा पशुपतिका पुजारी राघवानन्दको घरमा बसेका महीपतेन्द्रमल्ललाई चौतारालक्ष्मी नारायण जोशीले बडो निर्दयताका साथ मार्न लगाए ।

जगज्जयमल्लले आफु राजा भएपछि मोहोरमा आफ्नो नामको साथै महीपतेन्द्रमल्लको नाम कुँदाएका छन । यसरी राजा जगज्जय मल्लले आफ्नो टकमा महीपतेन्द्रमल्लको नाम कुँदाउनु महीपतेन्दमल्लसंग आफ्नो निकटतम् सम्बन्ध भएको सूचित गर्नु हो । तर यस विषयमा खोजी गर्नु अति आवस्यक हुन आएको छ ।

वि. सं. १७९८ को कान्तिपुरका राजा जय प्रकाश मल्लको अभिलेख–१२

परिचय—

यो ताडपत्र कान्तिपुरका राजा जयप्रकाश मल्लले देउपुरका देवहरि जैसीलाई घाँस बिर्ता दिइ गरि दिएका हुन । सो पत्रको छेउमा माटाको बाटुलो छाप छ । छापको वीचमा खङ्गर वरिपरि "जयप्रकाश मल्ल" नामाङ्कीत अभिलेख छ । तर छापमा संवत् छैन । यो पत्रको लम्वाइ २२ इन्च तथा चौडाइ १ इन्च छ । लेख पंति ३ छन् । लिपि नेवारी छ । यहाँ संवत्को संख्या ८६१ दिइएको छ ।

अभिलेखको पाठ—

(१) ॐ स्वस्ति ।। श्री मत्पशुपति चरणकमल धलिधूसरित शिरोरूह श्री मन्मानेश्वरीष्ठ देवता वरलब्धप्रसाद देदीप्यमान मानोन्नत रघुवंशावतार रविकुल तिलक हनूमध्वज नेपालेश्वर महाराजाधिराज राजराजेन्द्र सकल राज चक्राधिश्वर निजेष्ठ देवदेवेश्वरी कृपाकटाक्ष वलि—

(२) त विक्रमो पार्जित वारणाकर समुद्भूत गजेन्द्रपति श्री श्री जय प्रकाशमल्ल देव परम भट्टारक देवानां सदा समर विजयिनां प्रभूठाकुल सन ।। देवपुरि ग्राम वाशिकः श्री देवहरि जैसि नाम्ने प्रसादि कृतं ।। कातिंकयां विसुंभरा खूसिन पश्चिमतो वस्याहारि गुन पूर्व्वतो श्री नारायन—

(३) दर्जोया थानसनिस्य उत्तरतो पौज्याल नाह्मनया त्रेतान दक्षिनत ेधूसान खरक: सामेसयात थात घास त्रेतायाज्ञ ओ प्रसन्नजुस्य विज्याज्ञ अत्रपत्रार्थे द्दष्ठ साक्षि श्री श्री राज्यप्रकाश मल्ल देव ॥ सम्वत ८६१ जेष्ठ सुदि १३ ॥ शुभ – — — —

व्याख्या—

यो पत्र कान्तिपुरका अन्तीम राजा जयप्रकाश मल्लले देउपुरका देवहरी जैशीलाई घाँस वीर्ता दिइ गरि दिएका हुन। यी देवहरि, डोटेल थर भएका जैशी ब्राह्मण हुन। वि. सं. १७०२ ताका यीनका बाजे विष्णुराम डोटेल डोटीबाट बसाइँ आई देउपुरमा घर जम गरि बसेका थिए। पछि यीनका छोरा गणपति डोटेले केही जग्गा जोडेका तथा नाती देवहरी डोटेलले पनि वि. सं. १७९० देखि कान्तिपुरका राजा जगज्जय मल्ललाई र उनकी रानी कुमुदिनीलाई रीझाइ प्रसस्त विर्ताहरू पाएका थिए। पछि कान्तिपुरका आखिरी राजा जयप्रकाश मल्लले पनि यिनीलाई खुसि भएर घुरसान खर्क भन्ने एउटा पुरा जङ्गलनै घाँस बिर्ता दिई यो पत्र गरि दिएका हुन।

तर बाँकी यस सम्बन्धी कुराहरूलाई मैले 'प्राचीन नेपाल अंक ११' को "श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहको नालदुभ विजय" भन्ने लेखमा लेखी सकेको हुँदा अहिले यहिनै छाडिएको छ।

वि. सं. १५५९ को भक्तपुर क्वाथु-टोल जलद्रोणीको अभिलेख-१३

परिचय—

भक्तपुर क्वाथुटोल मन्दिर पछाडी घरकोपेटीमा भएको जलद्रोणीको अभिलेख। अभिलेख कुँदिएको भागको लम्वाइ १३ इन्च तथा चौडाइ करिब १ इन्च छ। लेखपंति २ छन। लिपि नेवारी छ र संवतको संख्या ६२२ दिइएको छ।

अभिलेखको पाठ—

१. ॐ श्रेयोऽस्तु ॥ सम्वत ६२२ बैशाख शुल्क·····मी रवि-दिने············

२. श्री जय भूवनमल्लदेव ठाकुलस·····जरधुनी······(प्रति) ष्ठा दिन जुरो············

★✲★

परिशिष्ट

(क)

वि. सं. १५५९ को यो अभिलेख परिशिष्ट (क) भन्दा पछाडि रहनु पर्नेमा अगाडी नै परेको भएपनि यसलाई परिशिष्ट पछी नै रहेको मानिएको छ ।

वि. सं. १६०८ को हाँडीगाउँ ढुङ्गे धारामा भएको जलहरीको अभिलेख–१४

परिचय–

हाँडीगाउँबाट धुम्वाराही जाने बाटोको पश्चिमपट्टि लहरै तीनवटा ढुङ्गे धारा भएको ठाउं छ। यो धाराहरूको अगाडीपट्टि पानिमा एउटा खण्डीत जलहरीको टुक्रा रहेको छ। उक्त खण्डीत जलहरीमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। बांकि अभिलेख भएको भागको लम्बाइ १०॥ इन्च तथा चौडाइ ३ इन्च करिव छ। लेख पंक्ति ४ छन। लिपिनेवारी छ र संवत्को संख्या ६७१ दिइएको छ।

अभिलेखको पाठ–

१. १ ॐ नमो नारायणाय: ॥ बन्धूक काञ्चननिभं रुचिर……

२. श्रयामि:॥ श्रेयोऽस्तु ॥ संवत ६७१ आश्विनमासे शुक्ल……

३. म्मयोगे, अंगार वासरे, श्री मत्कान्तिपुर महानगरे म……

४. रक श्री श्री जय नरेन्द्रमल्ल देवस्य राज्य ॥ श्री दा………

★

हाँड़ीगाउँ सत्यनारायण मन्दिर भित्रको अभिलेख-१५

परिचय—

हांडीगाउँ सत्यनारायणको मन्दिर भीत्र पूर्वपट्टि उमामहेश्वरको मूर्ति छ। सो मूर्ति राखिएको जलहरीमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। अभिलेख कुदिएको भागको लम्वाइ २६ इन्च तथा चौडाइ ५ इन्च छ। लेख पंत्ति ५ छन। तर पाँचौ पंत्तिलाई छोपिने गरी सिंहमरमर छापिएको हुँदा यहाँ चार पंत्ति मात्र देखिएकोले सोहि बमोजिम दिइएको छ।

अभिलेखको पाठ—

(१) १ ॐ नमो उमामहेश्वराये ।। रजत कनक वर्ण्ण नाग भात ।। न्जवण्णं बिचपनः त्रीनेत्रं मोन्ज भोगौकयात्रं । फनि-

(२) श नमनि भुन्जा व्याघ्रचर्म्म वदाह्यं धचवकूस मपालं पार्वती ।। शंकर नमामि ।। श्री श्री नरेन्द्रमल्ल दे-

(३) वसः ।। प्रज्यावस दोयका ।। ❁ ।। कमरा महात्य प्रभूषन जयकीत भारो, भारशिङ भारो, दूय भारो निकेस

(४) भारो ख्याकू भारो जमतेजर्ण्णगुन, अमयराम पूरशिङ जय-राज दयिनिमायि, कपूरमयि अमितमयि

(५) ....

वि. सं. १६६६ को पशुपति रामचन्द्र को मन्दिर संगैको अभिलेख–१६

परिचय–

पशुपति रामचन्द्रको मन्दिरवाट गोरखनाथ (मृगस्थली) जाँदा परखाल भीत्र बाटामा नीकै शिवलिङ्गहरू राखिएका छन। तिनै शिवलिङ्गहरूमध्ये पाँचमुख भएको शिवलिङ्गको पादपीठमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। अभिलेख कुँदिएको भागको लम्वाइ ११ इन्च तथा चौडाइ ३ इन्च छ। लेखपंति ६ छन। लिपि नेवारी छ र यहाँ संवत्को संख्या ७५९ दिइएको छ।

अभिलेखको पाठ–

१. ॐनम ॥ सम्बत ७५९ श्री लक्ष्मीनृसिंहदेव प्रभुठाकुल जुस जयलाज्यस वागु कि

२. ·········पुत्रसः श्री यंपू पतिदे वाह्वार पृथूननि यौताछेला ओत गोविन्दराज भारो पुत्र शिवरा–

३. ज राओतन श्री महादेव ठापना पाजा जुरो जजोमान······

४. ·········प्राप्तय त्रमूर्ति शिव·········शिवप्रसाद र ······

५. शिव प्राप्त इदं नाम लमत शिवपुना व्रतबन्धन·········

६. ·········।जेस्त कृष्ण नसि शुक्रबार ,कुन्ह तपादिन–

वि. सं. १७११ को भक्तपुर चतुवर्ण विहारको घराटाको अभिलेख-१७

परिचय—

भक्तपुर ५५ झ्याबे दरवारवाट केही पूर्वपट्टि चतुवर्ण विहार छ। सो विहारको चोकमा एउटा घण्ट राखिएको छ। उक्त घण्टको वरीपरी गरी यो अभिलेख कुँदिएको छ। अभिलेख कुंदिएको भागको लम्बाइ करिव ४॥ फुट तथा चौडाइ १ इन्च छ। लेख पंक्ति २ छन। लिपि नेवारी छ र यहाँ संवत्को संख्या ७७५ दिइएको छ।

अभिलेखको पाठ—

(१) १ : स्वस्ति श्री ३ पद्मपाणि लोकेश्वर प्रीतिन १ वाहार छेया श्री बज्राचार्य श्री जयदेवस्यपुत्र, श्री जय रत्तन दूंता जुरो: १ सम्बत ७७५ कार्तिक शुदि

(२) ॥-१॥ शुभ॥ १ श्री भक्तापूरी महाराजाधिराज, श्री श्री जय जगत्प्रकाश मल्ल देव खड्ग सिद्धि रस्तु ।॥:॥

=॥=॥=॥=॥=॥=॥=॥=॥=॥=॥=॥=॥=॥=॥

कान्तिपुर ढोकाटोलको ढुङ्गेधाराको अभिलेख-१८

परिचय—

कान्तिपुर ढोकाटोलमा एउटा ढुङ्गेधारा छ। सो धारामाथि तीनवटा ढुङ्गाका मूर्तिहरू राखिएका छन। तिनै मूर्तिहरूमध्ये बीचको लक्ष्मीनारायण को मूर्तिको पादपीठमा यो अभिलेख कुँदिएको छ। अभिलेख भएको भागको लम्बाइ ११ इन्च तथा चौडाइ ३॥ इन्च छ। लेख पंक्ति ७ छन। लिपि नेवारी छ र यहाँ सम्बतको संख्या भने फुटेको हुँदा बुझीदैन।

अभिलेखको पाठ—

(१) ....श्री श्री महेन्द्रमल्ल देव थ्वया न पुत्र श्री श्री जय शिवसिंह मल्लदेव थ्वया न पुत्र श्री श्री जय हरिह र सिंह मल्ल (देव)

(२) (थ्वयान पु) त्र श्री श्री जय लक्ष्मीनर सिंहमल्ल देव थ्वयान पुत्र शमस्त शास्त्र-संगीतादि सकल विद्या पारंगत महाराजाधिरान (श्री श्री)

(३) (जय प्रता) प मल्ल ....कान्तिपुर महानगर या नरमूर्ति महाराजा श्री श्री नरनारायण थ्व न श्री श्री...........

(४) ·········गया श्री श्री वरुणया मूर्ति दयका बिज्याञा थव नायन श्री श्री श्री ··················

(५) ···········नी रूपया श्री श्री श्री गणेशया मूर्ति दयक बिज्याञा ॥ सन्बत ७············

(६) ···········वोर थत्र कून्हू ॥ आओ नलि············रावत··· ·········नथव·············

(७) ·········नग·········पुत्र·········ब्राह्मण···············

★

वि. सं. १७२६ को लेले महादेव स्थानको अभिलेख—१९

परिचय—

लेले शहर को पूर्व भागमा सरस्वती को प्रसिद्ध कुण्डछ। सोकुण्ड बाट केही पश्चिम पट्टि महादेवको मन्दिर छ। उक्तमन्दिरको पूर्व भित्तामा पूर्वाभिमुख गरी यो अभिलेख कुँदिएको ढुंगा रहेको छ। यसको लम्बाइ १८ इन्च तथा चौडाइ १४ इन्चछ। लेख पंक्ति २६ छन् सो अभिलेख केही अक्षरहरू इटाले छोपिएको हुँदा पढ्न सकिएका छैनन् लिपि नेवारी छ र यहाँ संवत्को संख्या ७८९ दिइएको छ।

अभिलेखको पाठ--

१. ॐ नमो विश्वेश्वराय ॥ यत्कण्ठे गललं विराजति सदा मौलौ च मन्दा—
२. किनी वामेङ्गे गिरिजारनं कटितटे शार्दूल चर्म्माबरं। मायापंस्य—
३. रूणद्धि विश्वमखिल पायाच्छिवः शङ्कर। जम्बूवज्जल बिन्दूवज्जलं—
४. जवज्जम्बाल वज्जासवं ॥ श्रेयोऽस्तु ॥ सम्बत ७८९ बैशाष कृष्ण ॥
५. प्रतिपदा अनुरादानक्षेत्र शिवयोगे बृहस्पति वासरे थ्व कुन्हू
६. श्री ३ शिवहरिश्वर लिङ्ग प्रतिस्था मण्डप दयकं याङादिन जुरो
७. थ्वदयकोम्ह सिम्राहलन, श्री श्री जय हरिसिंहदेव राजा व नाप
८. वकेम्ह या वंशस, शकताज ।। थ्वया पूत्र मयाश्चारो थ्वयाकाय
९. वसू, थ्वयाकाय उल्हास, थ्वयाकाय विष्णुराम, थ्वयाकाय विश्व—
१०. नाथ, थ्वयाकाय, शिवहरि, थ्व म्हन दयका थ्वयाकाया शिवशङ्क—
११. र, थ्वयाकाय, रुपनारायण, पुरुषपेम्ह विद्यमान जुरो श्रीमाणि
१२. ग्लाधिपति श्री श्री जय श्रीनिवास मल्लदेव प्रभूठाकुर स विजय राज्ये—

१३. लेले देशया मनसिल थानस थ्व मण्डपदेव प्रतिस्था याङन सिध–
१४. यका जुरो ।। थ्वमण्डप देव सारिक, मायालोभ मोहन स्यनकं कच
१५. गल थङंनसङ म्ह यातं सेपकेधावम्ह यातं, श्री ३ शिवलिङ्ग कोटि
१६. कोटि मोचकाया पापराक् जुरो, पञ्चमहापटक लाक जुरो ।। दूंता
१७. पूजा भंडि भुचायात १ चेतखोरो चाग्वड १ नि श्राव भुचापात १ ताहाड
१८. घंभृंगाल ग्वड १ मनसिल क्षत्रबुरो बल्लंनसि १२ श्री श्री राज्ञाक्षेज्ञात्प-
शिचमत पूर्व–
१९. त प्रयात सिमायाँ उत्तरत नदी ओतीर्थ जघयो शिमाया दक्षिणत श्री ३
शिवहरि
२०. श्वर भट्टार प्रीति भ्यर्थ थ्वतेबू दूंता जुरोः थ्वते बूयावल सासंनवो शोधन
सहेत
२१. होम जोलन मारवक, देशवलियात म्ह छि १ वाहान माल हवश्यपञ्चामृ–
२२. त घरक स्तिसाखन धरिद्दू प्र १ ता मध्यके मारका प्रकूछि १ हयकेमाल
२३. रातृयातं मतघात षुय ५० हयकेमार जोछि १ निश्रायमार थ्वथंपुजा
२४. मत शिवरात्र यातंमार ।। थ्व बूयावल सानंन जाक्य फंपिङा ६५ केवल
यातं फं ३
२५. नैव्यद्य यात बजि फं ग४५ वर्ष प्रति केड ३ घल साखर कूत्र ३ श्री ब्राम्ह
णजु पक्षिमं
२६. पङ श्री... ... ...आचार्य थ्व ... ...
२७. पून भाषा दं ११ × दक्षिणा... ... ...होतायात दं ८ दक्षिणा पस्पख दं
पूजावारियप्त ....

卐

वि. सं १७३१ को कान्तिपुरका राजा नृपेन्द्र मल्लको अभिलेख-२०

परिचय-

योताडपत्र कान्तिपुरका राजा नृपेन्द्रमल्लले गरिदिएका हुन । सो पत्रको सक्कल प्रति के करतो थियो पत्तो नभएको हुँदा यसको नाप तथा लेख पंक्ति बारे केही लेखन सकिएन । यहां केवल नकल बमोजिम मात्र दिइएको छ ।

अभिलेखको पाठ--

१. शुभ । सम्बत ७९५ मार्गसिरमासे कृष्णपक्षे एकादश्यान्तीथौ श्री देवपतन भुमौ श्री श्री श्री पशुपतिश्वर महादेवस नामनेन सकासात श्री मत् कान्तिपुर महानगरे श्री यंभू भूमायाम काष्ठमण्डप स्थाने श्रय गृहाधि वासित, श्री मत्पशुपति चरणकमल धूलिधूसरित शिरोरुह श्री मन्माने श्वरिष्ट देवता वरलब्ध प्रसाद देदिप्यमान मानोन्नत रविकूल तिलक हनुमध्वज नेपालेश्वर महाराजाधिराज राजराजेन्द्र सकल राज चक्राधिश्वर श्री श्री जय नृपेन्द्रमल्ल देव परमभट्टारक देवाना सदासमर विजयिनाम प्रभूठाकुरस नामनेन सुकियं सुपुज्यमानिकं स्यानस्य पूर्वदिशि प्रदेशे सुरेवगार वु क्षत्रनास संज्ञक संसार देवी या गुठिया क्षत्रेन पश्चिमत्य मार्गेननं ग्राहाकया क्षत्रेन श्री श्री राजकुल क्षत्रेन उत्तरत श्री श्री राजकुल क्षत्रेन पूर्वत जोशीदर क्षत्रेन दक्षिणत एतेखां मध्ये सपाद सप्तरोपनिकं क्षत्रांक त्वापिबूरो ७ चुलं १ वागुव्याक्तनतं न्यनव्याक सन्तास ततक्षत्रस्य जयादेशकार प्रवर्त्तमान संचरार्थेन शुवर्ण मुल्य द्वासष्टि टंकाधिक दोएसत कविन्द्र मल्ली टंका २६२ मादाय स्वादिनेनबन्तुक न्यायन क्रयन विक्रयतं भवती

तथा चत्राघात मध्ये भूएदेव दोर बूरो ४ बाजु अत्रपत्रार्थे दृष्टसाक्षी श्री श्री पार्थिवेन्द्र मल्लदेव श्री श्री महीपतेन्द्र मल्ल देवस ।। सम्बत ७९५ मार्गसिर वदि ११ शुभम—

वि. सं. १७ ३९को गोकर्णको भैरव मन्दिरको अभिलेख-२१

परिचय–

का. जि. गोकर्णेश्वर महादेव मन्दिरबाट केही पूर्व–दक्षिणमा गोकर्ण गाउँ पर्दछ। त्यहा भैरवको मन्दिर छ। सो मन्दिरको दक्षिण पट्टि भीत्तामा यो अभिलेख कुँदिएको ढुङ्गा राखिएको छ। यहाँ अभिलेख भएको भागको लम्बाइ ९ इन्च तथा चौडाइ ९ इन्च छ। लेख पंक्ति ११ छन्। लिपिनेवारी छ। ए यहाँ सम्बतको संख्या ८०२ दिइएको छ।

अभिलेखको पाठ–

१. १ शुभ ।। सम्वत ८०२ कार्तिक शुल्कः ।। षष्ठी मूल–
२. नक्षत्र अतिगंडयोग ।। शुक्रबार ।। श्री श्री पार्थि–
३. विंद्र मर प्रभू थाकूर विजय राजे, प्रमान मा–
४. निक सिंङ ।। थ्व कून्हु गोकर्णया मूलक्वाथ दूहा
५. य थास, दय राजा वाहिक न, जव ख वस ।।
६. गोकर्ण याजयकलं ।। नदूवारनफरे दयक
७. सिधाश्वरी मइ ।। उपरात थ्व फरेस्यनक–
८. रक्षा, गोहथ्या ब्रह्महथ्या, तिरिहथ्या,–
९. बार हथ्या, पन्चमहापाप, उपरीत
१०. थ्व फर तिलकर सा अशुमेल जगा–
११. याङा पिने राक ।। शुभ ।।

=+=

वि. सं. १७५१ को कान्तिपुर विजये श्वरीसंगै वारीको अभिलेख-२२

परिचय—

विष्णुमती पश्चिम विजयश्वरीको मन्दिरबाट केही पश्चिम तथा मुल बाटोबाट थोरै दक्षिणपट्टि वारीभित्र परखालमा यो अभिलेख कुँदिएको ढुङ्गा पश्चिमा भिमुख भइ रहेको छ। अभिलेखको शिरो भागमा दायाँवायाँ क्रमशः चन्द्र, सूर्य र विचमा चैत्य अंकित छ। सो अभिलेख भएको लम्बाइ ३० इञ्च तथा चौडाइ २० इञ्च छ। लेख पंत्ति १७ छन। लिपि नेवारी छ। र यहाँ संवत्को संख्या ८१४ दिइएको छ।

अभिलेखको पाठ—

१. ॐनमः श्री३ धर्मधातु बागीश्वरायः ।। अद्य श्रीमत····· सिहन् ··तथा
२. ·····हिमवत पर्वत राज्ञः दक्षिण··· ··· ··· ···
३. ······तत्पूण्य भूमौ नेपाल देशे··· ··· ···
४. ······गिरिवर गोपा शेसदूमा भूमि ·· ··· ···
५. श्वल सनिधाने, श्रेयोऽस्तु संवत ८१४ जेष्टमासे सुक्लपक्षे तृतीया
३. याँ तिथि पूनर्वलू नक्षत्रे गंधयोगे यथाकणं मुहूर्त्ते वृहस्पति बालसरे वृषराशि
७. गते सवितरि मियून राशिगते चन्द्रमसि ।। महाराजाधिराज राजराजे-
८. न्द्र सकर राज चक्राधिश्वर श्री श्री जय भूपालेन्द्र मल्ल देवस्य विजय
९. राज्ये ।। दानपति कान्तिपुरी महानगरे पारावर्ते महाबीहारे वा-
१०. सित ङतपि थ्यापा शाक्य भिक्षु सिङन सखार दोवर ऋष २ बूल ३

११. पूर्व ओ पश्चिम ओन कू १०० दक्षिन ओ उत्तर ओन कू ६० थूति क्षत्र-
गोग्रा

१२. सार्थ स्वहस्तेन स्वविद्यमानेन चन्द्र ग्रास महापर्व दिने दोहोर यत

१३. वा जुरो ।। थ्व दत्तया साक्षि चन्द्र सूर्य मेदिनि । एतस्य ज्ञानमानेन ज-

१४. ज मानस्य आयु रारोग्य जनधन सतान वृधि रस्तुः ।। थ्व शाहासन

१५. ब्रह्मन इचिथि चिरं यातसा पंच महापाप राक गोहथ्या वार

१६. हथ्या त्रिहथ्या ग्वहमनं मिमकलसा ।। शुभा शुभ सिद्धिरस्तु सर्व

१७. दा शुभ भंगरंम ओतु ।। ७ ।। ७ ।। ७ ।। ७ ।।

—×—

वि. सं. १७६२ को हाँड़िगाउँ पाटिको अभिलेख— २३

परिचय—

हाँडिगाउं कृष्ण मन्दिरबाट सत्यनारायणको मन्दिर तर्फ जाँदा सडकको दाँया पट्टिको पाटिको शिलालेख । अभिलेखको लम्बाइ १० इञ्च तथा चौडाइ ६।। इञ्च छ । लेख पंक्ति १४ छन् । लिपि नेवारी छ । र यहाँ संवतको संख्या ८१९ दिइएको छ ।

अभिलेखको पाठ—

१. ॐ शुभ । सम्वत ८१९ बैशाष शुल्क ।। तृतीयांमतिथौ ।। रोहिनि न
२. क्षत्र ।। अतिगन्ध जोग शनिश्चरवार, थ्व कून्हू फरेयषि स्थाने ओ दूर्गा
३. विष्णु चियिस्तन दयका श्री नदूद मदथूतोर ।। श्री ३ ।। श्री श्री
४. भुपारेन्द्र मल्ल दे ओ प्रभूथाकुल बिएराजे । प्रभान ङा देस भा. पू.
५. चा श्री कृष्ण सिङ भारो ।। करित प्रमुष, दूरि सिङ प्रजा प-
६. ति मार सि धन सिंह कूतुसि आर्चाजिङ कूश्तेचजू पुनि—
७. सि कूतुरां जिसि धर्मासि देर्वासिग्व कूर जिगिसि
८. सिनीद धमनी दाच्नी पूरिनि मिताहा वावखा सिं पूदुसि
९. भिनिसि देर्वासि हाकुदु तर्धासि अभिमी अर्पिसि दनपरि
१०. षपदूत्या पावुसि वरिङ कूसि धर्नासि जेर्वासि जिराँभि--
११. त्रि सिं कूतुसि भ्यादे तेजसि विकुति ममियान कूतुमिज
१२. र्मसि हरिशं धमसि पूरिसिं मनिशि धमसि शिरिवदेचा
१३. जएसिं ।। थूति समुचयन दयकाजुरो ।। शुभ ।।
१४. मार्नासि ।।—।।

वि. सं. १७५९ को बोडे विसंगाटोल पाटिको अभिलेख २४

परिचयः—

भ. पु. जि. बोडे शहरको पश्चिम पट्टि विसंगा टोलको कालीका मन्दिर संगै पाटिमा भएको अभिलेख। अभिलेखको लम्बाइ १३ इन्च तथा चौडाइ १० इन्चछ। लेख पंक्ति १८ छन। यसको शिरोभागमा दायाँ वायां चन्द्र तथा विचमा खड्गछ। लिपि नेवारीछ र यहां संवतको संख्या ८१९ दिइएकोछ।

अभिलेखको पाठ—

१. ॐ अद्य वाराह कलो वैवस्वत मन्यन्तरे क–
२. लि यूगे भरतखण्डे जाम्बूदीपे हेमपाडे वासूकी
३. क्षत्रे श्री सम्बराकार मण्डले गोपूछ पर्वते श्री स्वयम्वू
४. चैत्यस्थाने उप छन्दोह क्षत्रे श्री पशुपति सनिधाने वागमत्या
५. पूर्व कूले श्री धर्मपूरि स्थाने श्री ३ महालक्ष्मी निवाशित र–
६. क्षकरन देशे आर्यावर्त्त देशे।।ॐ अद्य यूष्ठा विधानार्थ अद्य ज्ये–
७. ष्ट मास शुल्कपक्ष अष्ठम्या तिथौ उत्र फालुगन क्षेत्र व्यतिपात यो
८. गे यथाकर्ण मूहूत्रे शुल्कवार वृषराशि सवितरि क
९. न्या रासि चन्द्रमसि ।। तत्र दिने श्री ३ कुमारी प्रीति कामना
१०. नथ्वदेवल दाङाव विधान विधानया होम याङाव गजुर छास्य प्र
११. तिष्ठा याङा ।। श्री श्री भूपतिन्द्र मल्ल देवस्य विजय राज्यस प–
१२. रमान चाछे वाहारया रामेश्वरजु ग्वन माधिया ग्ववध सि जु
१३. ।। थ्वयज्ञ कर्मयाक थोमिया श्री वीरदेव।। कफ्ति नकचा

१४. तोरया वेखा भारो जुगिदेव भारो सिल्हाम जय मा–
१५. दव थ्वते समुच्चयन दयका ।। देवस्व ह्मासन आज्ञा द–
१६. य काव देवल्हयाव द्वयाजुलो ।। थ्वया वर्ष वंधन याय
१७. स्वहादान२रो व २ शता, थ्वयावरस्थानश ।। यज्ञ
१८. यायमाल जुरो ।।[illegible]।। संम्वत ८१९ थ्व कून्हू जुरी ।।शुभ।।

वि० सं० १७५६ को साँखु ढोलना टोल शिवमन्दिरको अभिलेख-२५

परिचय—

सांखु ढ़ोलनाटोलको उत्तरमा शिवको एउटा मन्दिर रहेकोछ। सो मन्दिर को दक्षिण भित्तामा दक्षिणा भीमुख भइ यो अभिलेख कुँदिएको ढुङ्गा रहेकोछ। यसमा अभिलेख भएको भागको लम्वाइ १८ इञ्च तथा चौडाइ १२॥ इञ्च छ। लेख पंक्ति २६ छन्। लिपि नेवारीछ। र यहां संवतको संख्या ८१९ दिइएकोछ।

अभिलेखको पाठ—

१. ॐ अद्य ब्रम्हणो दितीय परार्दे श्वेतवराह कल्पे
२. वंवस्व (त) मनोन्तरे रष्टाविं शतितमस्य चतुर्युगस्य कलेः प्रथम
३. पादे यम्बूद्वीपे भरतखण्डे, भारतवर्षे, आर्यावर्त्त देशे हिमवद्दक्षिण पा-
४. दे, नेपाल मण्डले, वासूकीक्षेत्रे श्री३पशुपति सन्निधाने,वाग्मत्यां पूर्वकूले।
५. श्री ३ स्वयम्वू चैत्रस्थाने श्री शंकरापूरि पट्टने राजधान्या इहंव-
पूण्यभूमौ श्री नेपाल
६. सम्वत ८१९ज्येष्ठमासे, शुक्लपक्षे अष्ठम्यान्तिथौ, पूर्वफाल्गुणी नक्षेत्रे सू-
सिद्धियोगे शुक्रवास-
७. रे वृषराशिगते सवितरि सिंहराशिगते चन्द्रमशि तस्मिन्दिने श्री श्री
भूपालेन्द्र मल्ल देवस्य
८. विजय राज्यस, श्री शंकोदेश, ध्वकरतोल, मुर्तिपोतो चया, हरिकृष्ण
भारो, कृष्ण शंकर भारो जय-
९. शंकर भारो, विष्णु शंकर भारो, रत्नसिंह भारो, जयरत्न भारो, ध्व

पति खूह् मा सन, थओ वबू मधूसूद–

१०. न भारो, सामलक्ष्मी मयि थ्वपति नहात्रस, नामन श्री ३ विश्वेश्वर महादेव, श्री माधव, श्री हनुमन्त स्थापन

११. याङा ।। श्री ३ विश्वेश्वर प्रीतिन, तओखेल सिबू राव ८ बूखाकून बूरोव २ थ्वते वूया ओलशाननगु–

१२. थिजन नहवेमाल।।ज्येष्ट शुल्क अष्टमि कून्हू वू साधन यज्ञयाय-माल ।। र्कात्तिक शुल्क पूर्णमाशि कून्हू

१३. चेकन कूल ७ थ्वतेन चाओथे मताप्वात ५४ छोयके माल।। माघकृष्ण शिवरात्रि कून्हू चेकन।कूल ७ थ्वते

१४. न चाओथे मताप्वात ५४ देवदको स्केन छोयकेमाल ।। श्री ३ विश्वेश्वर पूजा वालियाता गगोला सिवु

१५. रोव २ चुना २ तेयोगाल वूरोव १ थ्वते वूयाओल सानकाया श्री नित्यं नैव्यदय दयकाओ पूजायाय ।। वलंन्हि

१६. सकर्लाभनाम मताप्वात ५ वियमाल, थ्वतेपूजा वालिन तित्यंयाय–माल ।। क्याखूसि वूरोव १ नित्य

१७. वा पूक हभा याताः।। पून र्भाषा, देओल फलेदेओ, सहामालाओ, वा कून्हूयाता, मोहोल टंका सूय

१८. टंका ३० गुथिजन वियाओतया ।। गुथिजत, कृष्ण शंकर भारो, बिष्णु शंकर भारो जयरत्न भारो,

१९. धनदेव भारो, जयभारो हरिशंकर भारो थ्वतेगुथिजन जुलो ।। थेना चोया ओतया थे

२०. गुथिजन न यायमाल, नयातसा, पंचमहापातक, लाकजुलो ।। थना-चोया ओ तया

२१. थेयातसा, महापूण्य फल, लाक जुलो ।। अष्ट परि भाखा, लोकान्तरे वा, अनेन पूण्य

२२. न पुत्र पौंत्र सन्तति, सन्तान, जनधन, लक्ष्मी गृहेक्षेत्रा अश्वे, गो, महिषादि पशु ङा

२३. सिङाल, सूवर्ण्ण, ज्यष्ट लोह, रत्तादि सप्ताङ्ग लक्ष्मी वृद्धिरस्तु ।। थ्वतेया दृष्ट साक्षिया

२४. वा चन्द्रार्क्क मेदिनी ।। ।। यात्रं भस्म शितं शिभं चहस्तिं हस्तैकपा-
लं शितं खद्वा-

२५. पञ्च शितं शिभंच बृषभं कर्णस्थलं कूण्डलं, गंगा देब शितं शिभंचह-
शितं चन्द्रस्थितं मूर्द्धिनी,

२६. एवं सर्बशितं तथायु महिमा पापक्षयो शंकर ।। ।। शुभ मस्तु
सर्वदा कल्याणं ।। शुभ ।।

—x—

वि.सं. १७५३ को कान्तिपुरकाराजा भूपालेन्द्र मल्लको अभिलेख-२६

परिचय–

कान्तिपुर जैसिदेवल हयूमत टोल नारायण मन्दिरको पाटीको अभिले। अभिलेख भएको भागको लम्बाइ ९ इन्च तथा चौडाइ४ इन्चछ। लेखपंक्ति १२ छन। लिपि नेवारीछ र यहा संख्या ८१७ दिइएकोछ।

अभिलेखको पाठ–

१. शुभ ।। सम्वस ८१७ चैत्र कृष्ण ।। अमावाशि ।। अशुनि नक्षेत्र ।। वातिजोगे

२. आदित्यवार राहुग्रस्त रवि शशि कून्हु श्री यंग्ल पाद्दे तोरात ओक्वत खाद रू–

३. तनि यताछे वासूदेव भारो श्री याथेस मण्ड भोतछे ननियताक्व राङछे रछे रा–

४. म भारोन थ्वपति मूपाभेन नेहमस्य तमगुलिया श्री नारायनजुया अगस फरे–

५. दयक श्वहस्तेन दून्ता ।। मानदोर बूरो ३ भूपालेन्द्र मल्ली तंका जितका १० वासू

६. देव भारोन दून्ता ।। लछेराम भारोन दून्ता ताहा ओजोर बूरो २ भूपालेन्द्र मल्ली

७. तंका च्या टंका ८।। श्री रीव्यलक्ष्मी माजु, श्री भूपालेन्द्रमल्ल प्रभू–थाकूर या वि–

८. जय राजे बेरल स्वहस्तेन दून्ता ।। ।। थ्वते वूया क्षदाम याओ रमानन्द

ओभ्या वर्ष

९. प्रत्ती जछिदना कार्त्तिक शुल्क ।। पूर्णमा वाशिकून्ह वो साधन या सा मूराक्क–

१०. दयका ओ वोसाधन यायमार ।। श्री द्वन्या सार्मामार क्व दयका काओ

११. अपर पक्षन श्राध्दयायमार ।। दृष्ट साक्षि श्री चन्द्र सूर्य्य मेदिनि ।।

१२. शुममस्तुः ।। शुभ ।।

वि० सं० १७५४ को ललितपुर वालकुमारीको अभिलेख २७

परिचय—

ललितपुर शहरबाट पाउभर जति उत्तर-पूर्व दिशामा वालकुमारीको मन्दिरछ। सो मन्दिरको पूर्वपट्टि परखालमा पश्चिमाभिमुख भइ यो अभिलेख कुँदिएको ढुङ्गा राखिएकोछ। यसमा अभिलेख भएको भागको लम्बाइ १४इञ्च तथा चौडाइ८इञ्चछ। लेख पंक्ति २१ छन। लिपि नेवारीछ। र यहा सम्वतको संख्या ८१७ दिइएकोछ।

अभिलेखको पाठ—

१. ॐ नमः श्रीवालकौमारी देव्यै ॥ कौमारी शिखिमारुढा वालसूर्य्यागं रूपिणी

२. शक्तया क्षंविन्दूमू प्रचमहा गौंरी नमोस्तुतेः। श्रेयोस्तु ॥ अथ देश भाखा

३. या देव्याः कृते यवि पाटि लिख्यते ॥ स्वस्ति ॥ श्री मल्ललितापूरी नगराधिपति

४. महाराजाधिराज राज संगीतार्ण्णव पारग श्री श्री जय योगनरेन्द्र मल्ल देवस विज-

५, यरा स ॥ ज्येद थलाछे उमानछे ननिगृहवासित ईश्वरदास भारोसन ७ट

६. वदस्ये चोङछ तया ररदेव रजीर्ण्णं जूवस न्हि नयं येयावो ईशान कोण सल्ह

७. स्ये तयाव ॥ सम्वत ८१७ फाल्गुण शुल्क नवस्यांन्तिथौ मृगशिरा नक्षेत्रे, प्रीतियो—

८. गे शुक्रवासरे ।। थ्व कून्हु पादस्थापनयाङ्‌न पिथू गोवल दयकं स्वंतयोलल

९. याङ्‌न देवल दयकावो ।। सम्वत् ८१७ ज्यष्ठमासे शुक्लपक्षे पंचम्यांतिथौ

१०. प्व ष्यानक्षेत्रे बृद्धियोगे शुक्रवासरे, थ्व कून्हू स एवं ईश्वरदास भारोसन

११. श्री ३ क्वाथछे वालकौमारी भघर कास के दश सहस्राक्षति यज्ञयाङ्‌न हु

१२. वया पंचाङ गजूली पू २ थ भूपमूलगकूलि पूछि १ दयकं प्रतिस्यायाङ

१३. वछायादिन जुरो ।। थ्व कून्हू महाराजाधिराज सगीतार्ण्णव पारग श्री श्री जय

१४. योगनलेन्द्रमल्ल देव थाकूरका धावविज्या चत्वा वोतारा २८गेङ विदोरया

१५. चूपि चूयू १ द्वहोरपाजुरो ।। खवकना वूरोब पिछ थ्वतेया वरसानंन सतव

१६. ज्येष्ठ शुक्ल पञ्चमी कून्हू वर्षप्रति श्री प्रोहित जोसि आचार हू २ थ्वतेविज्या चकाव

१७. यज्ञयाङ्‌न जाक्य फं ६ या भारिन लूस्यं दूगू न्हं १ योसोक दयकं पूजायाङ्‌नस्य

१८. म सेसान्हू थे कूत्रर ३ ताप कूत्र १ अक्षत क्यफं २ याचताभाघे थ्वते कून्हा नदयकं लू

१९. स्यं वाजन सहित दयकं वोसाधन यायमाल, भूयद्य विज्जेत्ररोव नसि २ थ्वया वर

२०. सानंन, स्यल्हो यात यनेमाल, वोसाधन कून्हू सार कोसो यावस्यङ दको क्लोन

२१. के माल,

वि. सं. १७६३ को जेलाँटोल पाटिको अभिलेख-२८

परिचय—

भ. पु. जि. जेलाँटोल पाटिको अभिलेख । अभिलेख कुँदिएको पुरा भागको लम्बाइ ९ इन्च तथा चौडाइ ६॥ इन्च छ । लेख पंक्ति १३ छन् लिपि नेवारी छ । र यहा सम्बत्को संख्या ८२७ दिइएको छ ।

अभिलेखको पाठ—

१. ? स्वस्ति ।। ॐ अद्यवाराह कल्यत्यादि ।। शंखाजोग वसू–
२. श्चैव मासि माधव कृष्णया । वृह्मा तिथितस्या जीव जी–
३. र्ण उद्धारत दिने ।। अथ नेपाल भाखा शंखा सम्व–
४. त ८२७ वैशाख कृष्ण दशमी उत्रभद्र नक्षत्र वृ–
५. हस्पति वार थ्व कुन्हु श्री श्री श्री विष्णु प्रीतिन श्री २
६. जय भूपतिन्द्र मल्ल देव महाराजा प्रमान हाकू–
७. भारोया वेलस चूकूति प्रमूखन मनहोल सिजी–
८. व त्वार नायक रामचन्द्र त्वार नायक जेलाँटोल–
९. या पञ्च सकर स्यनं ध्व फले जीर्णउद्धार याङा–
१०. थ्वफल सुनानं कचंगल उपर्द्रव याङा वसन क–
११. र सा पञ्च माहापातक, जेलाँटोलया लोकन वि–
१२. चार याङा वसल्हा आदिन याङाव यातसा श्री ३
१३. शिवलिंग थापना याङा या पूण्यलाकः ।। शुभ ।।

सि० सं १७६९ को गुह्येश्वरीको घराटाको अभिलेख –२९

परिचय-

गुह्य श्वरी मन्दिरको पूर्व–उत्तर तथा वागमतीवाट जादा वाटाको वायां पट्टि सत्तल अगाडी भएको घण्टाको अभिलेख। यसमा अभिलेख कुँदिएको भागको गोलाइ ८२ इन्च तथा चौडाइ ७ इन्चछ। लेख पंक्ति५ छन्। लिपि केही देवनागरी र वांकी नेवारीछ। र यहा संवत्‌को संख्या ८३२ दिइएकोछ।

अभिलेखको पाठ-

(१) ॐ नम श्री गनेशाहाय नमः श्री ३ गुहचकाल्याम्या नम ॥ हरिहर पुत्राय नमः ॥

मातमेदिनि तातमारूत नस ज्योतिश्व वन्धू जलन,
भ्रातब्यो मनि भद्रषु सभवताम् ग्रे प्रणामां जलिम् ॥
जिष्णोः संग वसो पजात सूकृतो द्रेकसूरं निर्म्मलं,
ज्ञानायास्तु समस्त मोहन हिमालीन पर–
(२ वृह्मणि ॥
तेजोमण्डल मध्य गात्रि नयनां दिव्यां वरालं कृतां,
देवापुज्य सिरस्य कमलरूचि मानिक्य पात्राभयाम् ॥
विभ्रानं करपं कजेन मतगं स्कंदादि रूद्रा शिवां,
सास्त्रारं प्रणवं नमामिस सहि त्रैल्योक्य सम्मोहीनीं ॥

॥ प्रवर श्री संकर भट्टन, श्री ३ गुहचकालि प्रीतिन थ्व घण्ट दून्ता जुलो ॥

(३) ॥ सम्वत ॥ ८३२ सुनानसेन कलसा पञ्च महापातक लाक जुलो

गोह्मनं निदानया तसा महापून्यलाक जुलो ।। शुभ ।। १।। श्री गुह्यकाल्यैं नम ।।

(५) थ्व घंथ ज्याया कह्म परयान कवाहायाथ कमिन यकत जोटी जु, पुत्र धन वृधि ।। शुभ‡

‡यस घण्टको बिच भागमा पछि साम्राज्य लक्ष्मीले केही थपि आपनो अभिलेख कुँदाएकी छन् ।

वि. सं. १७७२ को नांमुढा भगवान स्थानको अभिलेख-३०

परिचय-

यो ताम्रपत्र पूर्व १ नंवर नांमुढा भगवान स्थानका पुजारीसंग रहेकोछ । र यसपत्रको लेखाइ अशुद्ध छ । १० इन्चलामु तथा ६ इन्च चौडा भएको सो पत्रमा जम्मा लेख पंत्ति १२ छन । लिपि नेवारी छ र यहा संवतको संख्या ८३५ दिइएकोछ ।

अभिलेखको पाठ-

श्री दूर्गासाय श्री नमोवुधाय

१. ॐ स्वस्ति श्री श्री भुपतिन्द्र मल्ल महालाज श्री विश्व लक्ष्मी महारानि हाकुजु काजि जयसिम पलम

२. लछिराम जुवार पनातिया परमान मुतिलाज स्व इछामि छजुव श्वसि जलपत्र दयका

३. वविया जुलो तार्सिलि वुथा मुरू लामान लाजायाके बुन्याङा लाजा समुचयन (२) ३ संकलप पिति

४. याङा व संबुदोल वुलोव १० साज पछिम घत कोने पूर्व भिमसिम देवयाकोने उत्रर ढलकोने

५. दषिन षुसि पारि धलंकोने वारि पालि धगु दिसा दुने जुरोथ्व वुगुथ्वतयाव गुसु रामा नस्वह्

६. तेन थव मित्र पमवादे जुयता वियाजुरो पम वादे जु थगु थस विधियायता पुजा ने जोरं

७. क्षम १ दुगु श्री संषु मरू भवानि यतास प्वात फं १० ताय फले

वाथिले महादिव्या यताचेकं

८. फं ३ चाक मता च्याय माहादी च्यायगु थ्व मिभोजन कं दुने पुजा यायथ्वते मोय तासा श्री भ

९. गवान या फूल थिजु यमार निगलह पंचमा पाप पिगनस पुजा याय संघगो

१०. तिया ४ दुदु घेलक कति कु २ सष्वा परमान मयातसा भवानिया कुर थि जुय मार

११. थ्वते पाप जुइ ।। संवत ८३५ जेष्ठ शुक्रया पुर्नं मासि १५ पुनु थ्व पत्र पितियाङा जुल

१२ याङा सुभ ।।

वि. सं. १७८९ को गोकर्णको पाटीको अभिलेख—३१

परिचय—

का० जि० गोकर्ण गाउँको पाटिको अभिलेख। अभिलेखको लम्बाइ १२ इञ्चतथा चौडाइ ९ इञ्चछ। लेख पंक्ति १४ छन्। लिपि नेवारीछ। र यहा संवतको संख्या ८५२ दिइएकोछ।

अभिलेखको पाठ--

१. १ नमः श्री धर्मधातवे ।। नत्वा हृघूधजग देव
२. धर्म प्रभु भक्तारक मादिदेव ।। स्वयोस्तु सम्वत
३. ८५२ वैशाष कृष्ण चतुर्दसि कून्हु थ्व चैत वाहा
४. र प्रधि थायापदिन जुरो महाराजाधिराज श्री
५. श्री जय जगमल्ल (जगज्जयमल्ल) देवस्य ।। दानपति थ्वकर्नया
६. धूगामत्वार यायताथ्व यादूवार धनसिंह भा-
७. रो भाज्यारछ मेनि प्रथम पुत्र कृसन सिंह दि-
८. तृय त्रि सुमति तृतिय पुत्र धन कृष्ण ।। थूति समू
९. च्यन थ्व चेतवाहार दयका जुरो भाजा कनि-
१०. षदसकू न्ह जज्ञयाङ वू साधन यायमार जु-
११. रोत्रे थ्व चैत्रे वाहार म्वहमन स्यन करसा पंचम-
१२. हा पापराक जुरो ।। ग्वम्हन निदानया तसामा
१३. हा पून्यराक जुरो ।। शुभ ।।

वि० सं० १८०५ को गोकर्णको पाटिको अभिलेख—३२

परिचय—

का० जि० गोकर्ण गाउँको पाटिको अभिलेख । अभिलेख कुँदिएको भागको लम्बाइ १० इन्च तथा चौडाइ ९ इन्चछ । लेखपंक्ति ११ छन । लिपि नेवारी छ । र यहा संवतको संख्या ८६८ दिइएकोछ ।

अभिलेखको पाठ—

१. ? शुभ ॥ संवत ८६८ वैशाष शुधि १२ थो फ
२. दयका दिन जुरो, श्री जय प्रकास मल्ल देव थाकु
३. र सन. परमान कि मर्घोजनामन ग्वोक-
४. र्ण देसय इजोर सिं धल्व र पदमिनि निहम
५. ते पूरजुरो थोपिनि विहम वितप जुया ओ थ्व
६. या [illegible] रखेश्वर, भवानीश्वरीमपी, माहार
७. छे गि मबिश्वहमते परजुरो, थोश्वहम सन
८. थोमर्त र दयका जुरो थोकिति शुवामं स्या
९. कर सा-पंच महापतक शकजुरो थो क्रि
१०. तिनिपानयातकार सिद्धि विभतु शुभ

वि० सं० १५१४ को भ. पु. जि सरस्वती खेल सरस्वती-मन्दिरको अभिलेख—३३

परिचय—

भ० पु० जि० वोडेशहरवाट करिव पाउभर जती पूर्वमा सरस्वती खेल पर्दछ। र यहा सरस्वतीको प्रसिद्ध मन्दिर पनिछ। सो मन्दिरको दक्षिण पट्टि भित्तामा दक्षिणाभिमुखभइ योअभिलेख भएको ढुङ्गा रहेकोछ। यसमा अभिलेख कुँदिएको भागको लम्बाइ १४ इन्च तथा चौडाइ १० इन्चछ। लेख पंक्ति २५ छन। लिपि नेवारीछ। र यहा संवत्को संख्या ८६८ दिइएकोछ।

अभिलेखको पाठ—

१. ॐ स्वस्ति ॐ नमः ॐ अद्य ब्रहमणो द्वितिय परार्देश्वेत वराह कल्पे वैव
२. स्वत मन्यतरे कलियूमे प्रथम चरणे जम्बूदिपे भरतखण्डे आर्यावर्त देशे वासु कि-
३. क्षेत्र हिमारया पादक्षिणे दोलागोरिपर्वत सन्निधाने वाग्मत्या पूर्वकुले नेपा-
४. ल मण्डले उपछन्डोह क्षेत्र गरूड नारायण निकटे .... स्वत शाम्व ..
५. प्त वैतरा सनिधानानया नदेश वागमत्यां पूर्व कूरे श्री धर्मपूरिस्याने ..
६. क्ष देवाता निवासिते खगनना श्री गुथा योगेश्वरी रक्षक ....
७. पशुपति सनिधाने श्री श्री मध्यपूरी स्याने श्री श्री वारकुमारी .....
८. सित संवत् ८५३ ज्येष्ट शुल्क दूतियायां तिथौ रोहिनि नक्षत्रे शुल्क यो

९. गे शुल्कवार मेवृषरासि सवीतरी सिहरासी चन्द्रमसि ।। तत्र नेपाल
१०. भाखा राजाधिराज श्री श्री जय रणजितमल्ल देवस्य विजय राज्ये स
११. श्रीमध्यपूरी स्थाणे घरारचो तोरया राऱयाता गृहे दानपति ।। जय
१२. कल्यान थापा भारो कस्य भार्या पूत्रोहरातस्य पुत्र रामचन्द्र था–
१३. पा तस्यभार्या पद्मवति दूतिय भार्या रक्ष्मी तृतिय भार्या जयलक्ष्मीत
१४. स्य पुत्र वालिन्देश्वरेश्वते समुचयन इयस सरस्वती उग्व र दा–
१५. ङा व प्रष्ठिस्थायाङा दिन जुरो ।। इन्य सरस्वती प्रीतीनष्ठा कुदो बुरोव
१६. खू ६ दूताजुरो ।। ।। थ्वते वुयावल सावन हान्ये प्रिति श्री ३ सरस्वति स्ता–
१७. ज १ पूजा प्र १२ दू ठं ३ दक्षिण ।। श्री ३ भैरवस्ताक्ष्म व हैचायानस
१८. मय दं१दक्षिणा ।। श्री ३ नपेश्वयताक्ष्म १खाजु१पुजा १ दक्षिण।। थ्वते
१९. हानसार ।। ।। संवत८७६ पौष कृष्ण थ्व किर्ति हाङाव प्रतिथा याङा
२०. दिन जुरो ।। ।। श्री ३ इय सरस्वती प्रीतीन खयोन पो भारया राम–
२१. चन्द्र थापानमाता पूत्रकरा प्रथम भार्या पद्मावती दूतियभार्या लक्ष्मी तृ–
२२. तियभार्या जयलक्ष्मी तस्यपूत्र वारिन्देश्वर थापा थ्वतिसमूचयन
२३. हितिदयकाव प्रविष्ठा याङा दिनजुरो ।। संवत ८७८ चैत्र शु
२४. दि. १० ।। हीती मानु पुजा श्री ३ वका गुदेव माज १ पूजा क्ष्म१ खा
२५. ल्यानसमय दं १ दक्षिणा पु १ इदूदवथा स्वमिनो पू विय ।

–)★(–

वि० सं० १८२२ को ठिमि हात्ती-माहाङ्काल गणेश मन्दिरका अभिलेख ३४

परिचय-

भ० पु० जि० ठिमी हात्ती महाङ्काल गणेश मन्दिरको अभिलेख । अभिलेख कुँदिएको भागको लम्बाइ १२ इन्च तथा चौडाइ ९ इन्चछ । लेख पंक्ति १७ छन । लिपि नेवारीछ र यहां संवत्‌को संख्या ८८६ दिइएको छ ।

अभिलेखको पाठ-

१. ? स्वस्ति ।। ॐ नमो श्री गुरू गणेशाय नमो ।। १ श्री २
२. जय रणजितमर देवस विजयलांजे सधिराजे ।।
३. श्री ३ वारकुमारि थान ।। श्री मधेपूल देसया ।। न त्व-
४. लया ।। धनविर्लसिं गुरू ।। पुत्र ।। भाजु देव्या ।। गुरू ग-
५. सिं रांम भागिवत सिं ।। सिधर्कसिं ।। चूकूँ दे ।। सिंध मोहं सिं
६. मरथ सिख्या ।। मोहल थख्या ।। हुछेयाजगनद ।। क
७. मनंर्दसिं ।। भागिनर्दसिं ।। गूनवंत सिं ।। धनपूण
८. सिं ।। गूनमाँसिं ।। रछमं ।। थूरीगापं ।। जगवंत दि-
९. विनंद २ पागावजा ।= हमं १० दा फा खल प्रमूष जुया
१०. त्वारछि पंञ्च समूचयन धनंत ङाव, मनंतङाव
११. ।। स्वत्रं गजोरं कविना ।। मोहना ह्य २ दसधारि ।। थो-
१२. गूज्या स विचारि ।। सिधबंत ।। दसल ।। सिध मोहं

१३. ह्मं ३।। धर्म्मरां प्रमूषन दथका ।। नस्त चैंतकृष्ण ।।
१४. चतुर्दसि उत्तभद्र नक्षत्तरे एन्द्रजोग अंगार वास
१५. र मिनरासि गती सवितरे मिनरासिगती चंन्द्र मसि
१६. श्री ३ गणपति प्रीतिन तारं गोर १ पात्र दूंता ।। शुभ
१७. सम्वत ८८६ शुभ ।।–।।—।।

-[□]-

संवत ३१को भक्तपुर इनायचो टोलको लिच्छविकालीन अभिलेख— ३५

परिचय—

भक्तपुर इनायचोटोलबाट ब्रह्मायणीघाटतर्फ जाँदा बाटाको बायाँ पट्टि पर्खालसँगै पूर्वाभिमूखभई यो अभिलेख कुँदिएको ढुङ्गा राखिएको छ। सो अभिलेखको माथिल्लो भाग ज्यादै नष्ट संग फुटेकोले बाँकी केही अक्षरहरू मात्र यहाँ दिइन्छ। बाँकी अभिलेखको भागको लम्बाइ ६ इन्च तथा चौडाइ ११ इन्च छ। लेख पंक्ति ५ छन्। लिपि लिच्छवि छ र यहाँ संवत्को संख्या ३१ दिइएको छ।

अभिलेखको पाठ—

१··· ··· ··· ··· तामाणां ··· ··· ···

२.··· ··· ··· प ·· ··· दाज्ञाव्यतिक्रम··· ··· ··· ···

३.··· ··· ··· मा भूपतिभिर्धर्म संज तया गुरुकृतः प्रसादानुयायि

४. भिरेव भवितव्य मिति स्वयमाज्ञा दुतकोत्र··· ··· ··· ··· ···

५.··· त्रि क्षिति··· ··· संवत् ३०+१=३१ द्वितिय पौष शुल्कष्टम्या····

पूर्व २ नं. दुम्जाको लिच्छविकालीन अभिलेख-३६

अभिलेख— संकलनमा प्रकाश गर्दा यो अभिलेखलाई प्रतिलिपिको भरमा केही अक्षरहरू मात्र पढीएको थियो। फेरि म आर्कोपटक २०२७ साल मार्गमा पूर्वतर्फ जाँदा दुम्जाको बाटो हुँदै गएको थिएँ। त्यसवेला फेरि यो अभिलेख भएकै ठाउँमा गई निकै परिश्रमसाथ बाँकी पाठ पढेर लेराएको थिएँ। त्यसैले अब यतिखेर अभिलेख— संकलनको भन्दा बढी पाठ यहाँ प्रस्तुत गर्छु।

अभिलेखको पाठ—

१.···· ···· किर्त्तिमाला मे दित दिगन्तर ···· ···· ····
२.···· ···· ···· ···· ···· ···· ···· ···· ····
३.···· ···· श्रीकलहाभिमानी नृपती ···· ···· ···· ····
४.···· ···· क्षेत्रे पिण्डक मा ४० ···· ···· ···· ···· ···
५.···· ···· श्वरस्य ···· ···· मा १० ···· ···· ····
६.···· ···· (द्रू) तकोत्र ···· ···· (सं) वत ···· ···· ···

संवत् ८८ को भक्तपुर भैरव मन्दिरको लिच्छविकालीन अभिलेख— ३७

परिचय—

भक्तपुर शहरको भैरव मन्दिरसंगै दक्षिणपट्टि चोकभित्र भएको अभिलेख । अभिलेख कुनै एउटा ढुङ्गाको वाटुलो पानीको पात्र जस्तोमा कुंदिएको छ । अभिलेख भएको भागको लम्बाइ ९।। इन्च तथा चौडाइ १।। इन्च छ । लेख पंक्ति ३ छन् । लिपि लिच्छवि छ र यहाँ संवत्को संख्या ८८ दिइएको छ ।

अभिलेखको पाठ—

१. ॐ संवत् ८० + ८ = ८८ पौष शुक्ल द्वितियायाम् ···· उमाचेज (त) सा ल—

२. लित महेश्वराय । ····· पूण्या दाप्तये ता--

३. त्र कलसं दत्तम् ।। ल ····· शिवं ।। × ।

नामसूची

अ

अनन्त लिङ्ग २१,२२,२४,२५

अनन्त लिङ्गेश्वर १४, २१, २३, २४, २५

अदिकारी १८

अभयमल्ल १७,१८,१९,२०

अभयराम ४४

अभिलेख– संकलन ३३

अभिसमया लङ्कार ६

अमितमयी ४४

अयोध्या ३१

अरिमल्ल १५.१६

अशोक बल्ल १९

अशोक स्तंभ ५,६

आ

आदित्यमल्ल १,२,३,४,५,६,८, ११,१२,१३,१९,

आनन्द भैरव ३०,३१

इ

इतिहास प्रकाश ६

इनायचोटोल ७७

इश्वरदास ६४.६५

उ

उमा–महेश्वर ४४

उल्हास ४९

ऋ

ऋद्धिलक्ष्मी ३०.३१

क

कर्णालीप्रदेश १,४,५,८,१२,१३,१७

कर्णालीलोक संस्कृति ५.११.१२

कणेल–चोक २९

कपिल वस्तु ६

कपुरमयी ४४

कमरा महात्य ४४

कम्वोज २०

कल्याण थापा ७४

कल्याण मल्ल ७,११,१२,१९

काठमाण्डु ५

कान्तिपुर ७,२२,२७.२९,३० ३१,३३,३४,३७,३८ ४०,४१,४३,४७,५२ ५४.६२

कालीका मन्दिर ५७

काष्ठमण्डप ५१

किर्तिपुर २७

कुमाउँ १९

कुमुदिनी ४१
कुशेश्बर ३७,७८
कुंघ विहार ३३
केशर वंशावली ११
कृष्णशंकर भारो ५९.६०
कृष्णसिङ भारो ५६
क्राचल्ल १९
क्राधिचल्ल १९
क्राशिचल्ल १९
क्वाथुटोल ४२

ख

खस ३,४,६
खारी प्रदेश ११
खोजरनाथ ११
ख्याकुभारो ४४

ग

गठकुमाउ १३
गढवाल १९
गढिहैट ३२,३४
गणपति डोटेल ४१
गणेश ४८
गण्डकी १.९
गयाशुद्दीन तुगलक १४.१५
गुठिजांच अड्डा ३७
गुहेकाली ६७,६८
गुहेश्वरी ६७
गोंकर्ण ५३.७१.७२
गोकर्णेश्वर ५३
गोपालदेव १६
गोपाल वंशावली ४,५,६.८
११.१२.१९
गोविन्दमल्ल ७
गोविन्दराज भारो ४५
गोरखनाथ ४५
गोरखा १,८,९,२६,२७,२८,३४
गोरखाली ३३
गंगाधर १८
गंगाधर पाध्या २६.२८
गुंगे १३

घ

घण्टाघर १७,३७
घाल्ये अडँ ९
घुरसान खकं ४१

च

चतुवर्ण विहार ४६
चष्व २२,२४
चाप १९
चापिल्ल १९
चिकुटी ३०,३८
चीन १
चूकूति ६६
चेदोर्जे अदिकारी १०
चेपे २७
चांगु ७,२३

छ

छत्रशाह २७
छातक्वाठ ३३

ज

जगज्जयमल्ल २७,३७,३८,३९,
४१,७१
जगज्योतिर्मल्ल २१,२२,२३,२४,२५
जगतप्रकाशमल्ल ३६,४६
जगतसिंह १५,१६
जयकीत भारो ४४
जयदेव ४६
जयप्रकाशमल्ल २७,३८४०,४१,७२
जयभारो ६०
जयरत्नभारो ४६,५९,६०
जयराज ४४
जयशंकर भारो ५९
जयाकर उपाध्याय१८,२०
जयाकर पण्डित १८
जिकेशभारो ४४
जितामित्र मल्ल ३५.३६
जितारिमल्ल ३,४,५,६,१११२,१९
जीतमल्ल ७
जेलाँटोल ६६
जैतिवम १८
जैसिदेवल ६२
जुंला १०

ट

टासिकुंसाल
लामा ९

ठ

ठिमौ ३५,३६,७५
ठेडुरवा १८

ड

डम्बरशाह २६,२७,२८

ढ

ढोका टोल ४७
ढोलना टोल ५९

त

तनहुं ३३,३४,
तवखेल ६०
तवपोखरी २३
ताघवाइ गुम्वा १,३,८,९,११,१२,
१३
तिरहुत १५
तिपुर भाट १८
तीनपाटन १४,१५
तेह्लगढ ३२,३४,
तौथली ३१

द

दर्वसिंह भारो २२
दयिनीमयी ४४
दिवाकर अर्ज्याल २३
दिल्ली १४
दुम्जा ३७,३८,७८
दुवभारो ४४.
दुल्लु ४.११.१९
देउपुर ४०,४१

देउपाटन १५. १६

देवलदेवी १५. १६

देवहारि डोटेल ४०. ४१

दोड्डुकुमल १८

दोलखा १५

द्रव्यशाइ २७

ध

धन कृष्ण ७१

धनदेव भारो ६०

धर्नसिह भारो ७१

धलाछे टोल ७

धवलागिरी १७

धादिङ ८

धुम्वाराही ४३

न

नरानरायण ४७

नरेन्द्र मल्ह ७,४३,४४

नाग ४८

रागराज ११,१२,१८,१९

नामुढा २७,६,९

नायक देवी १५,१६

नारायण मन्दिर ६२

नालदुम ४१

निग्लिहवा ४

नुवाकोट ८

नृपेन्द्र फल्ल ३०,३८,४१,

नेपाल १३,२७

नेपाल उपत्यका ३,४,५,६,८,
११,१२,१३,१५,१७,२२,१२,

प

पदमावती ७४

पद्मुमल्लदेबी १५

पशुपती ६,३०,३९,४५,५१

पार्थिवेन्द्र मल्ल ३०,३१,३८,५२,
५३

पारसीक २०

पुण्यमल्ल ९,१०,११,२१,
१३.१९.

पुराङ ११

पूर्णशाह २७

पूर्णिमा ४.७, ३३,

पेटेक ६

पेषक अदिकारी ९

पोस्तक खाना १७,३७

प्रतापमल्ल १२,१३,१९,३०,३३,
३८,३९

प्रभूमल्ल ७

प्राचीन नेपाल ४१,

प्राणमल्ल ७. २२.

पाँञ्शय वर्ष ८

पृथ्वीनारायणशाह २७,२८,४१

पृथ्वीपत्र–संग्रह २८

ब

बङ्गाल १४

बज्रयोगिनी २७

बडाहाता २९

बनायुज २०
वरूण ४८
बलभद्र गिरी ३७
बलिराम
बसु ४९
बागमती ६७
बाधभैरब २७
बारिन्देश्वरथापा ७४
बालकुमारी ६४,६५,७३,७५
बालेश्वर १९
बास्गाबालामा २
बासुदेब भारो ६२
बाषदोल २१
बीजयपुर ३४
विजय श्वरी ५४
बिधाताइन्द्र सिंह ३४
बिद्याकर जोइशी १८
विष्णु मती ५४
बिष्णु राम ४९
बिष्णुराम डोटेल ४१
बिष्णुशंकर भारो ५९,६०
विश्वनाथ ४९
बिष्णुसिह २२.
बिश्व लक्ष्मी ६९,
बिसेकट २३
बिश्वमल्ल २२
बिसंभरा ४०
बिसंभा टोल ५७
बीरदेब ५
बीरनारायण ३३
बीर मल्ल ७,१५
बुध सिंह ३८
बोडे ५७,७३
बंथली ३०
वंशिधर ३०
ब्रह्मायणी ७७
वृहत्सन्धिपत्र संग्रह ११

भ

भक्तपुर १४,१६,२१,२३, २४,२५,३३,३४,३५,३६,४२,४६
भवानीप्रसाद २६
भानुदत्त उपाध्याय १७
भारत १३,३१,३३
भारशिङ भारो ४४
भास्कर मल्ल ३०,३१,३८
भाषा वंशावली ३३
भीममल्ल ७
भुवनमल्ल ७,२२,२४
भुवन लक्ष्मी २९,३०,३१
भूपतीन्द्रमल्ल ३५,३६,५७,६६, ६९
भुपालेन्द्र मल्ल २९,३०,३१ ५४,५६
भ्यूरोक्का १८
भोट ६,१३.२७

म

मकवानपुर २३,३३,३४
मधुसुनन भारो ६०
मनसिल ५०
मया भारो ४९
महिन्द्र सिंह ३८
महिपतेन्द्र मल्ल ३९,५२
महेसगीरी ४७
महेन्द्रमल्ल ३७
माधव ६०
माळीभारो १५
मानिकसेन ३२.३३.३४
मानिक सिंह ५३
मुरू लामा ६९
मुसावर्ष ३
मोरङ्ग ३४
मैंघि २६
म्याग्दि १७
मृगस्थली ४५

य

यक्षमल्ल २२
योगेन्द्र ३६.६४.६५

र

रत्नमल्ल २२
रत्नसिंह भारो ५९
रणजित मल्ल ३६.७४.७५
रणमल्ल ७
राउल १८
राधवानन्द ३९
राजग्राम १५
राजल्लदेवी १४,१६
राज्यप्रकाशमल्ल २७.४१
रावा ३४
रामचन्द्र ४५,६६
रामचन्द्र थापा ४७
राम भारो ६२
रामशाइ २७
रामादेवी ७
रामेश्वरजु ५७
रायमल्ल ७.२२
राष्ट्रिय अभिलेखालय १७
राष्ट्रिय पुस्तकालय ७
रिगाँउ १
रिपुमल्ल ४,५,६,८,१२
रूद्रमल्ल १५.१६
रूपनारायण ९४
रूपसिंह थापा १८
रोका १८

ल

लछीराम ९६
लमजुङ २७
ललित पत्तन ३४
ललितपुर ७,१६,२२,२७,
३०,३३,३४,३६,३८,६४
ललितसिंह भारो २२.२५
लक्ष्मी थापा ७४

लक्ष्मीनरसिंह मल्ल ५४,७४

लक्ष्मीनारायण जोशी ३०,३१,३८,३९,
४७

लार्क १,९

लुइलोयो १

लुद्यावन २६

लुम्बीनी ५,६,१२

लेले ४९,५०

स

सकुनमाला १३

सत्यनारायण ४४,५६

सरस्वती ४९,७३

सरस्वतीखेल ७३

स्वयम्भू

सामलक्ष्मी ६०

साम्दुगाँउ १

साम्मागाँउ १

सिद्धपोखरी २३

सिम्रौन गढ १५

सिरूवम १८

स्थितिमल्ल १६

सुभसेन ३३,३४

सुरक्षे ६

सूर्यविनायक १४

सेतीनदी २७

सोमलीं २२,२४

संग्राममल्ल ५६

साँखु २६,५९

साँढेवर्ष १०

सिंजा ११,१२,१८,१९

सिम्राहलन ४९

ष

षंथली २२,२४

श

शरणदास ३२,३४

शशिशेखर भारो २२.२५

शाक्य विहार ११

शिव नारायण २२

शिवराज ४५

शिवसिंह वानियाँ ३२,३४

शिवसिंह मल्ल ४७

शिव शंकर ४९

शिवहरि ४९.५०

श्री

श्री कलहाभिमानी ७८

श्री नाथ राउत ४,५,१२

श्री निवास मल्ल ३०,३४,३६,४९

श्री शंकर भट्ट ६७

ह

हनुमन्त ६०

हनुमान ढोका २९

हरसिंह देव १४,१५

हरिकृष्ण भारो ५९

हरिपुर ३२,३४

हरिराउल १८

हरिहर पुर ३२,३४

हहिर सेन ३३,३४

हरिहरसिंह मल्ल ४७

हरिसिंह देव ४९

हरिशंकर भारो	६०
हरिश्चन्द्र देव	१५,१६
हलेस	३४
हाकुजु काजि	६९
हाकु भारो	६६
हात्ती महाङ्लाब	७५
हाँडी गाउँ	४३,४४,५६
हनूमत टोल	६२
त्र	
त्रिभुवन मल्ल	१५
त्रीसुली	८. १३. २७
त्रैलोक्य मल्ल	२२. २३

शुद्धि पत्र

अशुद्ध	शुद्ध	पृष्ठ	पंक्ति
भाषू	भाष्	२	७
इछचु	इ छत्रु	२	९
रद्वा	रक्षा	२	१०
भाषू	भाष्	२	१४
जितरिमल्ल	जितारिमल्ल	३	१४
पहिले	यही हो	८	२९
जंला	जुंला	१०	५
गरी	करी	१८	८
प्याउधो	टयां उधो	२६	१८
भुपालेन्द्र मल्ल	भूपालेन्द्र मल्ल	२९	२
भुवन लक्ष्मी	भूवनलक्ष्मी	२९	२
अभीलेख	अभिलेख	२९	३
तक्रार	तक्रार	३४	१
द्वि[illegible]	द्वितीयायाम्	७९	९
द[illegible]	[illegible]	७९	११

[illegible] बाहेक रहनगएका अरू साधारण अशुद्धिहरू[illegible]

वि[illegible] [illegible]नुरोध छ ।

ाह
द.
वि

प्रभाकर

33c